

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

2011

Lucie Nemešová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav politologie

Lucie Nemešová

**Politické násilí a koncept *failed state* –
komparace Iráku a Somálska**

**Political Violence and the Concept of Failed State –
Comparison between Iraq and Somalia**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Lucie Nemešová**

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Slačálek**

Rok obhajoby: **2011**

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28. července 2011

Lucie Nemešová

Abstrakt

V současné době se projevuje čím dál větší zájem, a s ním spojená politická a akademická debata, o problematiku takzvaných *failed states*. Po teroristických útocích 11. září 2001 pak bylo selhání státu v některých světových regionech, např. na africkém kontinentu či na Blízkém východě, sekuritizováno a tyto státy začaly být mezinárodním společenstvím považovány za bezpečnostní hrozbu. Tato změna v pojmání selhavších států je odrazem obavy, že by území takových států mohla sloužit jako bezpečná útočiště teroristických skupin.

Bakalářská práce se zabývá vztahem mezi selháním státu a politickým násilím, především na území daného státu. Politické násilí se na území selhavších států nepochybně objevuje, a to nejčastěji ve formě občanské války, ať už je občanská válka příčinou či následkem selhání státu. Tento vztah však nemusí být nutně nevyhnutelný. Cílem této práce je objasnit přínos konceptu *failed state* při vysvětlování vztahu mezi selháním státu a politickým násilím a prozkoumat jeho analytickou hodnotu. Tento vztah mezi selháním je ilustrován na dvou případech, na Iráku a Somálsku, a na jejich srovnání.

Abstract

There is recently growing interest, and also the political and academic debate connected to it, in the so called failed states. The problem of state failure in some of the world regions was securitized, particularly after the 9/11 terrorist attacks, and the failed states began being understood as a security threat by the international community. This change in perception of the failed states reflects the concerns that such states' areas could serve as a "safe havens" of various terrorist groups.

This thesis focuses on the relation between state failure and political violence. There is no question that political violence emerges in the failed states. Its most common form is the civil war which can be both the cause or the consequence of it. But this relation is not necessarily inevitable. The goal of this thesis is to clarify the contribution of the concept of failed state to the explanation

of relation between state failure and political violence and furthermore to inspect the concept's analytical value. This relation is illustrated on two case studies, Iraq and Somalia, and on their comparison.

Klíčová slova

koncept *failed state*, selhání státu, zhroutení státu, selhavší stát, politické násilí, konflikt, Irák, Somálsko

Keywords

concept of failed state, state failure, state collapse, failed state, political violence, conflict, Iraq, Somalia

Rozsah práce: 97 630 znaků (včetně mezer)

Obsah

ÚVOD	9
1. Teoretické vymezení	11
1.1. Koncept failed state: definice státu a selhání státnosti.....	11
1.2. Teorie politického násilí.....	13
1.3. Vývoj konceptu failed state a jeho funkce	16
1.4. Terminologie selhání státu	17
2. Případová studia – Somálsko.....	19
2.1. Somálsko: historický přehled a politický vývoj.....	19
2.1.1. Dekolonizace a postkoloniální somálský stát	19
2.1.2. Vláda Siada Barreho – vzestup a pád	21
2.1.3. Zhroucení Somálska a mezinárodní intervence	23
2.1.4. Islámská hnutí v Somálsku a islamizace somálské společnosti.....	25
2.1.5. Vývoj a vyhlídky na obnovu somálské státnosti	26
2.2. Selhání somálského státu	28
2.2.1. Somálsko jako collapsed state	28
2.2.2. Příčiny selhání.....	29
2.3. Politické násilí v Somálsku	31
2.3.1. Typy a příčiny	31
3. Případová studie – Irák.....	33
3.1. Irák: historický přehled a politický vývoj	33
3.1.1. 1920 – 1968	33
3.1.2. Strana Baas a vláda Saddáma Husajna	37
3.1.3. Invaze v roce 2003 a válka v Iráku	40
3.1.4. Současná situace a možná řešení	42
3.2. Selhání iráckého státu	43
3.2.1. Irák jako <i>failed state</i> : 2 typy selhání	43
3.2.2. Příčiny selhání.....	44
3.3. Politické násilí v Iráku	46
3.3.1. Typy a příčiny	46
4. Komparace Iráku a Somálska – vztah mezi politickým násilím a selháním státu.....	49
4.1. Selhání státu v Iráku a Somálsku – jejich porovnání	51

4.2. Politické násilí v Iráku a Somálsku – jejich porovnání.....	53
4.3. Vztah mezi politickým násilím a selhavším státem	55
4.4. Závěrečná zjištění.....	58
ZÁVĚR	60

Seznam grafů

Graf 1	51
Graf 2	53
Graf 3	54
Graf 4	54
Graf 5	56
Graf 6	57

Seznam zkratek

AIAA	Al-Ikhwan al-Muslimum (Muslimské bratrstvo)
ARS	Alliance for the Re-Liberation of Somalia
FfP	Fund for Peace
FSI	Failed State Index
ICP	Iraqi Communist Party
IDPs	Internally Displaced Persons
IGC	Iraqi Governing Council
KDP	Kurdish Democratic Party
KRG	Kurdish Regional Government
PCA	Provisional Coalition Authority
PTS	Political Terror Scale
PUK	Popular Union of Kurdistan
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute
SNM	Somali National Movement
SPN	Somali Patriotic Movement
SRRC	Somali Reconciliation and Restoration Council
SSDF	Somali Salvation Democratic Front
TFG	Transitional Federal Government
TFP	Transitional Federal Parliament
TNG	Transitional National Government
UCDP	Upsalla Data Conflict Program
UIC	Union of Islamic Courts
UNIKOM	United Nations Iraq-Kuwait Observation Mission
UNITAF	United Task Force
UNOSOM I.	United Nations Operation in Somalia
USC	United Somali Congress
WMD	Weapons of Mass Destruction
WSLF	Western Somali Liberation Front

ÚVOD

V současné době se projevuje čím dál větší zájem, a s ním spojená politická a akademická debata, o problematiku takzvaných *failed states*. Po teroristických útocích 11. září 2001 pak bylo selhání státu v některých světových regionech, např. na africkém kontinentu či na Blízkém východě, sekuritizováno a tyto státy začaly být mezinárodním společenstvím považovány za bezpečnostní hrozbu. Tato změna v pojetí selhavších států je odrazem obavy, že by území takových států mohla sloužit jako bezpečná útočiště teroristických skupin. Tato změna je rovněž reflektována v přístupu některých klíčových hráčů mezinárodního systému, jako jsou Spojené státy či Evropská unie, vůči takovým státům. Zvýšený zájem o problematiku selhání státu a změna v pojetí selhavších států po 11. září 2001 jsou hlavními důvody volby tématu této bakalářské práce.

Bakalářská práce se zabývá vztahem mezi selháním státu a politickým násilím, především na území daného státu. Politické násilí se na území selhavších států nepochybně objevuje, a to nejčastěji ve formě občanské války, ať už je občanská válka příčinou či následkem selhání státu. Tento vztah však nemusí být nutně nevyhnutelný. Cílem této práce je objasnit přínos konceptu *failed state* při vysvětlování vztahu mezi selháním státu a politickým násilím a prozkoumat jeho analytickou hodnotu. Tento vztah mezi selháním je ilustrován na dvou případech, na Iráku a Somálsku, a na jejich srovnání. Irák a Somálsko jsou zde vybrány jako reprezentanti dvou odlišných regionů, kde přetrvává politická nestabilita.

Jedním z dalších důvodů volby tématu této bakalářské práce je doposud nepřilíživý velký zájem české akademické obce o tuto problematiku, která tak až na výjimky není v českém prostředí téměř rozpracovaná.¹ Většinu použité odborné literatury této práce tak tvoří cizojazyčné zdroje. Teoretická část této práce zabývající se konceptem *failed state* vychází především z díla R. Rotberga (*When States Fail : causes and consequences*, 2004), ale i dalších autorů. Vedle akademických textů je problematika selhání státu rozpracována i v různých politických analýzách (*policy analyses*) neziskových organizací či vládních

¹ Výjimku v tomto případě tvoří sborník editovaný Šárkou Waisovou (*Slabé státy: selhání, rozpad a obnova státnosti*, 2007) a stať Tomáše Šmída a Vladimíra Vančury (*Teoretické vymezení a konceptualizace fenoménu slabých a selhavajících států*, 2009).

institucí. Hlavním zdrojem je v tomto případě nezisková organizace *Fund for Peace* (FFP). Teoretická část věnující se teoriím politického násilí se opírá o práce Ch. Tillyho (*Politika kolektivního násilí*, 2006) a M. Kaldor (*New and old wars*, 2006). Při zkoumání politického násilí v daných zemích práce využívá data z několika různých zdrojů: *Conflict Barometr*, *Political Terror Scale* (PTS), *Stockholm International Peace Research Institute Database* (SIPRI) a *Uppsala Data Conflict Program Database* (UCDP). Praktická část porovnávající Irák a Somálsko vychází z nejrůznějších odborných studií, které se zabývají selháním státu v daných zemích, ale i z dalších zdrojů, které obsahují faktografické informace jako např. *CIA The World Factbook*.

Bakalářská práce používá k objasnění přínosu konceptu *failed state* a prozkoumání jeho analytické hodnoty metody popisu, analýzy a komparativní případové studie.

Text práce je strukturován do čtyř kapitol. První kapitola se věnuje teoretickému vymezení konceptu *failed state* a politického násilí. Nejprve je zde definován stát a selhání státnosti. Poté jsou zde popsány některé teorie politického násilí. V druhé části první kapitoly je stručně nastíněn vývoj konceptu *failed state* a terminologie, která se v souvislosti s ním objevuje.

Druhá a třetí kapitola jsou případovými studii Somálska a Iráku, které se nejprve zaměřují na jejich historický a politický vývoj, dále na selhání státu v těchto zemích a jeho příčiny a v neposlední řadě na projevy politického násilí na jejich území.

Čtvrtá kapitola je komparací Somálska a Iráku v otázkách selhání státu a výskytu politického násilí na jejich území. Na základě tohoto srovnání jsou vyvozována závěrečná zjištění, která se týkají vztahu mezi selháním státu a politickým násilím a možností jeho zobecnění, ale hlavně přínosu konceptu *failed state* při vysvětlování tohoto vztahu.

1. Teoretické vymezení

1.1. Koncept failed state: definice státu a selhání státnosti

Následující část práce se pokouší vymezit teoretický rámec, z kterého pak budou vycházet dvě případové studie Iráku a Somálska a jejich komparativní studie. Při zkoumání selhání státu je nutné nejprve si vymezit, co je to stát a jak se projevuje jeho selhávání (*failing*). Při zkoumání vztahu mezi fenoménem *failed state* a výskytem politického násilí je rovněž nutné upřesnit si, co v sobě koncept politického násilí zahrnuje a jaké podoby na sebe politické násilí může brát.

V rámci studia mezinárodních vztahů je moderní stát všeobecně chápán ve weberovském smyslu, tedy jako „svazek, který má monopol na legitimní použití násilí na daném území“.² Vedle těchto atributů obsažených ve Weberově definici je nutnou podmínkou, jak ji formuluje Sørensen, tzv. konstituční nezávislost.³ Konstituční nezávislostí se rozumí, že státy požívají vnější suverenitu, tj. jsou uznány dalšími státy za autonomní a svrchovanou jednotku mezinárodního systému. Chápání státu se ovšem v průběhu dvacátého století výrazně proměňovalo, resp. prohlubovalo. Jak upozorňuje Gros, moderní stát se mj. stal poskytovatelem a/nebo regulátorem řady veřejných statků.⁴ „*Stručně řečeno, aktivity státu mohou být široce zahrnuty pod následující kategorie: výběrčí, ochranné/regulační a redistributivní.*“⁵

Stát je rovněž nutné definovat ve vztahu k jeho občanům, kteří na základě tohoto vztahu jeho vládám přiznávají různou míru legitimacy. Moderní stát svým občanům poskytuje politická dobra, z nichž nejdůležitější je bezpečnost. Mezi další politická dobra lze zařadit vzdělávání, zdravotní péči, ekonomické příležitosti, ochranu životního prostředí, právní a soudní systém a základní infrastrukturu.⁶ Podle Rotberga „[n]árodní státy selhávají, protože už nemůžou poskytovat pozitivní politická dobra svým občanům.“⁷ Vlády takových států se

² WEBER, M.: *Metodologie, sociologie a politika*.

³ SØRENSEN, G.: *Stát a mezinárodní vztahy*.

⁴ GROS, J-G.: *Towards a taxonomy of failed states in the New World Order*. 1996, s. 456.

⁵ GROS, J-G. Op. cit. S. 456. V orig.: „In sum, the activities of the state may be broadly subsumed under the following categories: extractive, protective/regulatory and redistributive.“

⁶ ROTBERG, R. I.: *The New Nature of Nation-State Failure*. 2002, s. 87.

⁷ ROTBERG, R. I. Op. cit. 2002, s. 85. V orig.: „Nation-states fail because they can no longer deliver positive political goods to their people.“

stávají nelegitimními a občané přesouvají svou loajalitu na jiná (mocenská) centra.

Stručně řečeno, moderní stát by, podle Zartmana, měl plnit tři základní funkce, které vyplývají z výše uvedené Weberovy definice: stát jako suverénní autorita, stát jako instituce a stát jak garant bezpečnosti.⁸ Pokud je stát nevykonává, hroutí se, tj. ztrácí všechny tři typy legitimacy v ideálním weberovském smyslu: tradiční, charismatickou a institucionální.⁹ Zartman zdůrazňuje, že „[s]tátní selhání nezahrnuje jen rozpad vládní superstruktury, ale také sociální infrastruktury.“¹⁰ Ve vztahu státu k jeho občanům je tedy důležitá otázka (negativního) vlivu selhávání státu na občanskou společnost.

Selhavší stát (*failed state*) je charakteristický politickým násilím, které má trvalý charakter a je zaměřeno proti existující vládě nebo režimu, a nárůstem kriminálního násilí v běžném každodenním životě.¹¹ V situaci selhání státu se objevují mocenské boje, neboť centrální vláda je oslabena anebo vůbec neexistuje, a s tím související požadavky po sdílení moci a autonomii. Podle Rotberga je pro selhavší stát určující právě rázný charakter těchto požadavků.¹²

Míra selhání je těžko měřitelná, přesto existují snahy o její měření pomocí různých politických, ekonomických a sociálních indikátorů. Asi nejznámější výsledkem těchto úsilí je *Failed State Index* (FSI). Obecně lze však míru selhání přirovnat k míře schopnosti centrální vlády kontrolovat své území či přesněji k rozsahu tohoto kontrolovatelného území,¹³ kdy je za kritickou považována situace, kdy centrální vláda kontroluje jen hlavní město a maximálně k tomu přilehlé oblasti. Vedle funkcionální slabosti se (tak) při selhání státu objevuje i slabost institucionální. „Selhavší státy obsahují slabé nebo defektní instituce – tj. jedinou fungující institucí je exekutiva.“¹⁴ Na konci úplného selhání je tzv. zhroutený stát (*collapsed state*), který nepředstavuje nic než mocenské vakuum. „Zhroutený stát je jen geografickým výrazem, černou dírou, do které selhavší

⁸ ZARTMAN, I. W.: *Introduction*. 1995, s. 5.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ ZARTMAN, I. W. Op. cit. S. 7.

¹¹ ROTBERG, R. I. Op. cit. 2002, s. 85 a 87.

¹² ROTBERG, R. I. Op. cit. 2002, s. 85 n.

¹³ ROTBERG, R. I. Op. cit. 2002, s. 86.

¹⁴ ROTBERG, R. I. Op. cit. 2002, s. 87. V orig.: „Failed states contain weak or flawed institutions – that is, only the executive institution functions.“

*společenství spadlo.*¹⁵ Podle Zartmana je zhroucení státu „*situací, kde se struktura, autorita (legitimní moc), právo a politický řád rozpadly a musí být znovu ustaveny v nějaké formě, staré nebo nové.*“¹⁶

Co ovšem způsobuje selhání či zhroucení státu? A kdo je za něj odpovědný? Nad výše uvedenými základními charakteristikami selhavších států panuje mezi akademiky relativní shoda, nad odpověďmi na tyto dvě otázky však nikoli. Ve hře je příliš mnoho faktorů, vnějších i vnitřních, systémových i ne-systémových. Podle Rotberga je selhání státu zapříčiněno selháním lidského faktoru (*state failure is man-made*), tj. selhání státu je umělé a způsobené vládci postižených států, jejich rozhodnutími a jednáním.¹⁷ V tomto případě nemusí být selhání či dokonce zhroucení nevyhnutelné. Mnoho autorů však poukazuje na systémové příčiny tohoto jevu, a to konkrétně na proces dekolonizace a s ním spojenou aplikaci „západního“ modelu vládnutí, tj. modelu silného státu. „*V důsledku ‚narušení‘ logiky anarchie mohou slabé státy přežít, aniž by čelily zániku v mezinárodním systému.*“¹⁸ Faktory zapříčiňující selhávání či dokonce zhroucení státních struktur můžeme podle některých autorů rozdělit přibližně do tří kategorií: mezinárodněpolitické, ekonomické a sociopolitické faktory.¹⁹ Do první kategorie můžeme zařadit již výše zmíněnou dekolonizaci, dále pak studenou válku a v neposlední řadě, externí zásah jiné země. Do druhé kategorie patří nerostné suroviny jako např. diamanty či ropa, a válečná ekonomika. V poslední třetí kategorii se nachází společenská nesnášenlivost.

1.2. Teorie politického násilí

Koncept politického násilí, o který se tato práce opírá, vychází mj. z díla Charlese Tillyho *Politika kolektivního násilí*, zabývající se identifikací procesů a mechanismů kolektivního násilí. Tilly rozlišuje celkem sedm typů kolektivního násilí (násilné rituály, koordinovaná destrukce, oportunistus, rvačky, individuální

¹⁵ ROTBERG, R. I. Op. cit. 2002, s. 90. V orig.: „A collapsed state is a mere geographical expression, a black hole into which a failed polity has fallen.“

¹⁶ ZARTMAN, I. W. Op. cit. S. 1.

¹⁷ ROTBERG, R. I. Op. cit. 2002, s. 93.

¹⁸ WAISOVÁ, Š.: *Slabé státy*. 2007.

¹⁹ ŠMÍD, T., VAŽURA, V.: *Teoretické vymezení a konceptualizace fenoménu slabých a selhávajících států*. 2009. s. 49-58.

agrese, rozptýlené útoky a přerušená vyjednávání), které se liší a) významností bezprostředního poškození a b) mírou koordinace mezi aktéry. Tilly klade důraz na roli sociálních interakcí, tj. jednotlivé typy kolektivního násilí jsou vytvářeny různými sociálními procesy, v rámci politického režimu. Násilí je pojímáno jako forma soupeřivé politiky, tj. jako způsob vznášení diskontinuitních kolektivních veřejných požadavků, kde nedílnou součástí takového soupeření je vláda, ať už jsou její vztahy k ostatním politickým aktérům jakékoli. Důležitou roli v souvislosti s násilím pak hrají dva typy aktérů: političtí podnikatelé a specialisté na násilí. Političtí podnikatelé jsou zprostředkovatelé, vyjednavači. Specialisté na násilí naopak kontrolují donucovací prostředky a většinou spadají pod vládu, není to však nutnou podmínkou. Jejich postavení ve veřejné politice se pak liší režim od režimu. Prostor, ve kterém se političtí aktéři pohybují, je určován akty, které vláda předepisuje, tolerují či zakazuje. To, která akty vláda předepíše, toleruje či zakáže, pak má vliv na podobu prosazování politických požadavků, násilné či nenásilné. Na povahu a intenzitu násilí má také velký vliv vztahy vlády a specialistů na násilí.

Tilly zde také představuje svou typologii režimů (nedemokratické režimy s nízkou schopností vládnout, demokratické režimy s nízkou schopností vládnout, nedemokratické režimy s vysokou schopností vládnout, demokratické režimy s vysokou schopností vládnout), které jsou dány a) schopností vládnout a b) mírou demokracie. Schopnost vládnout odráží míru kontroly zdrojů, aktivit a obyvatel na daném území. Demokracie je pak definována vztahy mezi vládou a jejími občany, konkrétně širokými a rovnými vztahy, veřejnou kontrolou vlády a ochranou před svévolným jednáním vlády. Co do vztahu režimu a násilí, demokratické režimy jsou zpravidla méně násilné než ty nedemokratické a režimy s vysokou schopností vládnout než ty s nízkou schopností. To však nemusí platit v průběhu demokratizace či de-demokratizace, tj. v době změny režimu.

Pro tuto práci nejdůležitější je typ režimu nazvaný „nedemokratický režim s nízkou schopností vládnout“, který je charakteristický drobnými tyrany, kteří zneužívají svého přístupu k donucovacím prostředkům, represivními vládními úředníky a řadou politických aktérů s přístupem k prostředkům násilí. Tilly dochází k závěru, že právě nedemokratické režimy s nízkou schopností vládnout

jsou nejvíce otevřené násilí, a to především ve formě přerušovaných vyjednávání a koordinované destrukce, ale také oportunistu a rozptýlených útoků.²⁰

Vedle Tillyho díla tato práce vychází z konceptu tzv. nových válek, který ve svém díle *New & Old Wars* zpracovala Mary Kaldor. Její hlavní tezí je, že v 80. a především v 90. letech se objevil nový typ válek – *new wars*, který je charakteristický zejména třemi aspekty: politikou identity, decentralizací násilí a globalizovanou válečnou ekonomikou. Nové války se typicky vyskytují jak v Africe, tak také ve Východní Evropě, kde Kaldor věnuje svoji pozornost např. bosenské válce.

Politika identity (*identity politics*) je základem jednání aktérů nových válek, tj. jejich politické cíle již nejsou geopolitické či ideologické povahy, ale opírají se o identitu skupiny, o které se domnívají, že ji reprezentují. Společnost dělí na *my* a *oni*, jednotlivci a skupiny jsou škatulkováni podle nálepek, tzv. *labelů*. Zdrojem těchto partikulárních identit pak mohou být zdánlivě tradiční kategorie jako národ, etnikum, kmen, klan, náboženská či jazyková skupina, atd., avšak jsou současným fenoménem. Politika založená na identitě je exkluzivistická a tíhne k fragmentaci společnosti, tj. vytváří (někdy velké) menšiny těch, kteří jsou vyloučeni z nároku na moc, což vede k napětí uvnitř takové společnosti a v konečném důsledku i ke konfliktu. Impulsem pro politiku identity je oslabení nebo rozklad státních struktur. „*Nové války vznikly v kontextu eroze autonomie státu a v některých extrémních případech dezintegrace státu. Především se objevily v kontextu eroze monopolu legitimního organizovaného násilí.*“²¹ Tento monopol je podle Kaldor narušován jak shora transnacionalizací vojenských sil, tak zdola privatizací organizovaného násilí.

Decentralizace násilí souvisí se změněným způsobem válčení. Nové války se inspirovaly jak guerillovými, tak protipovstaleckými strategiemi a od každé převzaly něco. Na rozdíl od starých válek (*old wars*) není území dobýváno, ale získáváno skrze politickou kontrolu obyvatelstva žijícího na daném území, nikoli však prostřednictvím získání lidové podpory (taktika „*capturing hearts and minds*“), ale skrze vystěhování (*population displacement*) těch s odlišným

²⁰ TILLY, Ch. Op. cit.

²¹ KALDOR, M.: *New & Old Wars*. 2006, s. 4. V orig.: „The new wars arise in the context of erosion of the autonomy of the state and in some extreme cases the disintegration of the state. In particular, they occur in the context of the erosion of the monopoly of legitimate organized violence.“

labelem. Rozpad monopolu legitimního násilí vede k mnohosti typů bojových jednotek, jejichž organizační struktura je na rozdíl od starých válek vysoce decentralizovaná, tj. jednají jak autonomně, tak ve spolupráci s ostatními, vždy podle výhodnosti situace.

Stejně tak decentralizovaná je i nová válečná ekonomika, která je kvůli nízké domácí produkci, problémovému výběru daní, atd. závislá vedle kořistnictví především na vnější (finanční) podpoře. Nové války mj. dávají vzniknout tzv. paralelní ekonomice, tj. neformální ekonomice založené na zapojení zahraniční pomoci skrze kořistnictví do místních ekonomik.²²

1.3. Vývoj konceptu failed state a jeho funkce

Koncept *failed state* není tak novým, jak by se na první pohled mohlo zdát. Kořeny zkoumání selhání státu, zejména v rámci rozvojových studií, sahají až do padesátých let dvacátého století, kdy se poprvé tento fenomén začal objevovat, ovšem v té době pod jiným označením, tzv. *soft state*.²³ Hlavní vlna zájmu přišla s koncem studené války v devadesátých letech,²⁴ a to ze dvou důvodů. Jednak se tento fenomén znovu objevil v praxi, a to na přelomu let osmdesátých a devadesátých – šlo o tzv. druhou vlnu selhání států, a jednak se s rozpadem bipolárního systému změnilo rozložení moci v mezinárodním systému a s tím se také změnily strategické zájmy velmocí v do té doby periferních oblastech. Do politické debaty termín „*failed state*“ zavedla Madelaine Albrightová, bývalá americká ministryně zahraničí.

Zásadní posun v zájmu o tuto problematiku nastal po teroristických útocích 11. září 2001, na které americký prezident George Bush reagoval vyhlášením „války proti teroru“. Od této chvíle začaly být selhavší státy nahlíženy jako bezpečnostní hrozba mezinárodnímu společenství.²⁵ Tento posun oproti předchozímu humanitárnímu rozměru tohoto zájmu o selhání státu pramenil z přesvědčení, že území takových států poskytují bezpečná útočiště pro teroristické skupiny.

²² KALDOR, M. Op. cit. 2006.

²³ JIHLAVEC, J.: *Taxonomie slabé státnosti*. 2007.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ NEWMAN, E.: *Failed States and International Order*. 2009, s. 424.

Koncept *failed state* je v souvislosti s posunem v pojmání selhavších států považován za kontroverzní a někdy je také zpochybňována jeho analytická hodnota. To souvisí i s dnes relativně rozšířeným názorem mezi akademiky, že tento koncept byl a je instrumentálně využíván Západem k prosazování jeho zájmů jinde ve světě. Je tedy nutné rozlišovat, zda skutečně jde o selhání státnosti či jen o nenaplnění podmínek inherentně zahrnutých v představě západního liberálního modelu vládnutí.²⁶ Newman shrnuje akademickou debatu o konceptu *failed state* do tří proudů. „Někteří akademici nekriticky přijímají koncept jako paradigmatickou změnu v mezinárodní politice s významnými implikacemi, jak bychom měli uvažovat o nejistotě a uchopovat ji. (...) Zadruhé, další analytici jsou skeptičtí ohledně analytické hodnoty tohoto konceptu na epistemologických základech a argumentují tím, že je obtížné objektivně definovat, identifikovat a analyzovat selhavší státy s metodologickou přesností. Nakonec, další argument v literatuře odmítá koncept selhavších států jako zpolitizovanou, etnocentrickou, hegemonický koncept s intervencionistickými konotacemi.“²⁷ Kus pravdy má každá ze tří zmíněných skupin. Koncept *failed state* je teoretickým nástrojem, který má ovšem určité slabiny, a to snižuje jeho analytickou hodnotu. Zároveň však tento koncept může být zneužíván k prosazování zahraničněpolitických zájmů států jinde ve světě.

1.4. Terminologie selhání státu

Jak upozorňují někteří autoři, v rámci zkoumání konceptu *failed state* panuje terminologická nejasnost.²⁸ Různí autoři zabývající se tímto tématem používají různé pojmy anebo je libovolně zaměňují. Obzvláště v českém prostředí

²⁶ WAISOVÁ, Š.: *Jedna velikost nesedí všem : K čemu vede aplikace neoliberálního konceptu vládnutí ve slabých státech?* 2007a.

²⁷ NEWMAN, E. Op. cit. S. 421. V orig.: „Some scholars uncritically accept the concept as a paradigm change in international politics with fundamental implications for how we should think about and address insecurity. (...) Secondly, other analysts are sceptical of the analytical value of the concept on epistemological grounds, arguing that it is difficult to objectively define, identify and analyse failed states with methodological rigour. Finally, a further argument in the literature rejects the idea of failed states as a politicized, ethnocentric, hegemonic concept with interventionist connotations.“

²⁸ WAISOVÁ, Š. *Úvod*. 2007b.

je situace komplikovanější, neboť ne vždy existují přesné české ekvivalenty cizích výrazů.

Jeden z prvních termínů, který se pro popis tohoto jevu začal používat, byl tzv. slabý stát (*weak state*), který koresponduje s již výše zmíněným tzv. měkkým státem (*soft state*). Slabým státem se ve svých pracích zabývají např. Buzan nebo Sørensen. Sørensen přichází s myšlenkou, že existují tři hlavní typy států, které se odlišují vnitrostátními strukturami: moderní, postmoderní a postkoloniální stát. Právě postkoloniální stát je charakteristický slabými administrativními i institucionálními strukturami, ale silnými represivními institucemi, dále slabou ekonomikou, závislou na světovém trhu a strukturálně heterogenní, kde obyvatelstvo přenáší svou loajalitu na lokální, kmenovou či etnickou úroveň a kde je mezi národem a státem hluboká propast.²⁹ Měkký stát spíše odpovídá formálnímu pojetí státnosti a situaci, kdy je stát zranitelný zevnitř, nikoli ohrožován vnější hrozbou, např. sousedním státem. S tím souvisí rozlišení mezi tzv. *empirical state* a *juridical state*. *Empirical state* vykazuje faktickou státnost, zatímco *juridical state*, stejně jako měkký stát, jen státnost formální.³⁰ Dalšími termíny, které se objevily v devadesátých letech, jsou již zmíněné *failed state* a *collapsed state*. Terminologie selhání státu je mnohem bohatší a různorodější než je zde uvedeno, výše uvedené pojmy se však v literatuře vyskytují nejčastěji.

Zajímavou taxonomii selhání státu představuje Gros, který identifikuje pět různých typů selhavších států: anarchický (*anarchic*), domnělý (*phantom*), anemický (*anaemic*), zajatý (*captured*) a potracený (*aborted*). Anarchický stát představuje mocenské vakuum, neexistuje v něm centrální vláda. V domnělém státě se moc centrální vlády projevuje jen v omezených oblastech a všude jinde rovněž neexistuje. V anemickém státě je alespoň minimální vláda vykonávána spíše na lokální či regionální úrovni vládci, kteří jsou jen volně spojeni s centrem. Zajatý stát má sice centrální vládu, ale ta je zajata elitami, které se obávají konkurenčních elit. V potraceném státě došlo k selhání ještě dříve, než byl stát formálně ustaven.³¹

²⁹ SØRENSEN, G. Op. cit. S. 101-103.

³⁰ JIHLAVEC, J. Op. cit.

³¹ GROS, J-G. Op. cit. S. 458-461.

2. Případová studia – Somálsko

Následující kapitola je případovou studií Somálska. Jednotlivé podkapitoly se zabývají historickým a politickým vývojem, zhroucením Somálska a jeho příčinami a konečně politickým násilím v zemi.

Než přistoupíme k stručnému popisu moderní historie a politického vývoje Somálska, je třeba vysvětlit, jak funguje somálská společnost a čím je specifická. Somálci svou identitu odvozují od rodové příslušnosti. *„Somálci sdílí silnou lidovou tradici, založenou na legendě o společném předkovi.“*³² Jejich společnost tak charakterizuje klanové uspořádání. *„Klanová struktura [klanismus] je somálskou verzí obecného problému etnicity nebo tribalismu: představuje primordiální štěpení a kulturní fragmentaci uvnitř somálské společnosti.“*³³ Hlavní organizační jednotkou společnosti jsou tedy klany. Můžeme zde rozlišit celkem pět velkých klanových rodin: Hawiye, Darod, Isaq, Dir a Digil-Marifle, které se dále dělí na větší klany, subklany, rody a rozšířené rodiny.

2.1. Somálsko: historický přehled a politický vývoj

2.1.1. Dekolonizace a postkoloniální somálský stát

Moderní Somálsko vzniklo sjednocením dvou bývalých kolonií, britského Somalilandu a italského Somálska, které získaly nezávislost v procesu dekolonizace v roce 1960. Ustavila se zde parlamentní demokracie po západním vzoru. Nová somálská vláda však ve svých pokusech o demokratizaci příliš neuspěla a byla považována za neefektivní a zkorumpovanou. Navíc tato vláda nedokázala prohloubit somálské národní cítění a společenský život se brzy začal organizovat na základě klanového systému, který byl ovšem často politicky

³² CLARKE, W. S., GOSENDE, R.: *Somalia*. 2003, s. 132. V orig.: „The Somali people share a strong folk tradition, based on the legend of a common ancestor.“

³³ ADAM, H. M.: *Somalia*. 1995, s. 70. V orig.: „Clanism is the Somali version of the generic problem of ethnicity or tribalism: it represents primordial cleavages and cultural fragmentation within Somali society.“

manipulován.³⁴ Tato negativní zkušenost somálské společnosti s demokratickou vládou silně ovlivnila budoucí vývoj.

Vrátíme-li se k samotnému vzniku nezávislého somálského státu, Somálsko nikdy předtím nebylo jedním souvislým územím.³⁵ Somálci se nacházeli/jí na pěti územích - britský Somaliland, italské Somálsko, francouzské Džibuti, Etiopský Ogaden a severozápad Keňi -, z nichž jen dvě se spojily v celek. Vedle toho ustavení somálské státnosti ne zcela odpovídalo organizačnímu principu somálské společnosti. *„Tradiční somálská společnost byla velice rovnostářská a byla organizovaná podle anarchistických pravidel odspodu. Každá komunita byla samosprávnou jednotkou zodpovědnou za vymáhání práva a pořádku.“*³⁶ Klany jako větší politické jednotky se formovaly jen v případě nutnosti řešení významných událostí. *„Klanové vědomí tíhne k tomu zvyšovat se během období extrémních nedostatků – sucha, hladu, válek.“*³⁷ Moderní somálský stát, stejně jako mnoho dalších afrických států, je umělým konstruktem koloniálních velmocí, který nemá v somálské společnosti žádnou hlubší tradici.³⁸ Tato skutečnost ve spojitosti s narůstající nedůvěrou ve státní centrální autoritu během 60. let může být jedním z možných vysvětlení neúspěchu snah o znovuvybudování zhrouteného Somálska po roce 1991.

Po krátkém období nacionalistického nadšení začala narůstat nespokojenost somálské společnosti s novým režimem. Po koloniálních správčích zděděná centralizovaná struktura státu nešla dohromady s decentralizovanou strukturou společnosti. *„Stát byl jak arénou, uvnitř které se bojovalo, tak i cenou, o kterou se bojovalo. A tak stát, který měl sjednotit Somálce, se ve skutečnosti stal mechanismem jejich desintegrace.“*³⁹ Politický boj uvnitř somálské parlamentní demokracie se tak změnil v boj o moc mezi jednotlivými klany a přístup ke zdrojům. Situace se vyhrotila v roce 1969, kdy se proslýchalo, že se kupčí s hlasy v prezidentských volbách. Armáda, pod vedením generála Mohammeda Siada

³⁴ ADAM, H. M. Op. cit. S. 70.

³⁵ CLARKE, W. S., GOSENDE, R. Op. cit. S. 133.

³⁶ MAULE, T.: *Západní koncept státu a konflikt v Somálsku*. 2010, s. 33.

³⁷ ADAM, H. M. Op. cit. S. 70. V orig.: „Clan consciousness tends to rise during periods of extreme scarcities – drought, famine, wars.“

³⁸ LULING, V.: *Come back Somalia?* 1997, s. 288n.

³⁹ LULING, V. Op. cit. S. 290. V orig.: „The state was both the arena within which they fought and the prize for which they contended. So the state, which had been intended to unify the Somali people, actually became the mechanism of their desintegration.“

Barreho, se 21. října 1969 rozhodla zasáhnout a uskutečnit státní převrat. Siad Barre stanul v čele pětadvacetičlenné Revoluční rady, která zakázala politické strany, rozpustila Národní shromáždění a pozastavila platnost ústavy.

2.1.2. Vláda Siada Barreho – vzestup a pád

Zpočátku měl státní převrat a nově nastolený vojenský režim veřejnou podporu. Siad Barre budoval silně centralizovaný a socialistický stát založený na tzv. vědeckém socialismu. Odmítl stavět svou vládu na principech klanového systému, takzvaně „pohřbil“ klanismus, a hlásil se ke konceptu „*Greater Somalia*“, pod kterým se skrývala představa sjednocení všech Somálců pod jeden státní útvar. Tato představa měla své zastánce v období po roce 1960, ale po neúspěšných iredentistických snahách (1964) o její naplnění oslabila. Znovuožila až s nástupem Siada Barreho k moci. Zpočátku jeho vlády se Siadovi Barremu také podařilo vytvořit relativně funkční stát, jehož moc dosahovala i do odlehlých venkovských oblastí a který poskytoval základní veřejné statky. „*Vláda vedla kampaně proti městské a venkovské ngramotnosti (...), rozšířila služby zdravotnictví a vzdělávání, přesunula oběti sucha a podpořila svépomocné komunitní projekty.*“⁴⁰ Zároveň s tím však narůstaly represe, např. proti největšímu somálskému klanu Hawiye. Siad Barre upevňoval svou moc a ze Somálska se stával autoritářský režim. Navzdory odmítání klanismu, se Siad Barre obklopil lidmi ze svého klanu Marehan a klanu jeho matky z Ogadenu a začal praktikovat metodu „rozděl a panuj“.

V důsledku logiky studené války Sovětský svaz vojensky podporoval Barreho režim, a to až do roku 1977. V roce 1977 vypukla tzv. Ogadenská válka, ve které Somálsko napadlo etiopský region Ogaden a čerstvě osamostatněné Džibuti s cílem připojit je k somálskému území. Zpočátku měla válka podporu veřejnosti. Na stranu Siada Barreho se přidali etiopští povstalci ze Západosomálské osvobozené fronty (*the Western Somali Liberation Front*, WSLF). Zvrat nastal ve chvíli, kdy Sovětský svaz přestal Somálsko podporovat a

⁴⁰ ADAM, H. M. Op. cit. S. 70. V orig.: „The government conducted campaigns against urban and rural illiteracy (after scripting the Somali language), expanded health and educational services, resettled drought victims, and encouraged self-help community projects.“

přeorientoval se na do té doby oslabenou Etiopii. Válka skončila v roce 1978 porážkou somálské armády a místních povstalců. Za neúspěch nechal Siad Barre popravit generály, kteří byli z klanu Isaaq. Válka měla pro Somálsko a především pro jeho severní území tragické důsledky – ekonomické vyčerpání především Somalilandu a vlnu ogadenských uprchlíků.⁴¹ Ogadenská válka odstartovala řadu událostí, které vedly k pádu Barreho režimu v roce 1991, mj. nárůst nespokojenosti s Barreho režimem, a ten tak začal ztrácet legitimitu v očích Somálců.

V dubnu 1978 se skupina vojenských důstojníků z klanu Mijertein pokusila o státní převrat. Neúspěch pučistů vedl v roce 1979 k vlně represí v regionu Mudug, ve kterém se nacházel jejich klan Mijertein. Další opozice vůči Siadovi Barremu a jeho vládě vzešla ze Somálského národního hnutí (*the Somali National Movement*, SNM založené v roce 1981), složeného ze somálských emigrantů z klanu Issaq, které zahájilo v roce 1988 vojenskou kampaň proti Barreho režimu. Siad Barre reagoval vojenským zásahem pod vedením generála „Morgana“, který vyústil v masakr ve městě Hargeisa (35 tis. mrtvých). Ale vraždění dále pokračovalo. Siad Barre svou pomstychtivostí překročil hranici, za kterou ho již nebyli ochotni následovat někteří jeho vojáci, kteří začali dezertovat. Dezertéři byli nahrazováni žoldáky. Tato otřesná událost rovněž vzbudila pozornost Západu, pro který Barreho režim začal ztrácet legitimitu, a vedla k tomu, že USA, jej přestaly vojensky (1988) a ekonomicky podporovat (1989). Masakry vedly k další uprchlické vlně, tentokrát do Etiopie, a IDPs.

Mezi nejvýznamnější povstalecká hnutí patří Somálská demokratická fronta spásy (*Somali Salvation Democratic Front*, SSDF založené v roce 1981), již zmíněné SNM, dále Somálské vlastenecké hnutí (*Somali Patriotic Movement*, SPN založené v roce 1989) a v neposlední řadě Spojený somálský kongres (*United Somali Congress*, USC rovněž založený v roce 1989). Silicím povstaleckým skupinám, které se ovšem proti Barreho režimu nesjednotily, se koncem 80. a začátkem 90. let dařilo dobývat stále více území, až Siad Barre neovládal víc než část Mogadiša. „Na konci jeho režimu Siadovy ozbrojené síly kontrolovaly jen mezinárodní letiště, rozhlasovou stanici a Vilu Somalia,

⁴¹ CLARKE, W. S., GOSENDE, R. Op. cit. S. 136.

prezidentský palác.“⁴² Dezerce v armádě pokračovaly. Režim byl na spadnutí. Události vyvrcholily tragickými incidenty spáchané Barreho Rudými barety – zavraždění římskokatolického biskupa a zásah proti Barreho odpůrcům na fotbalovém stadionu. Barreho vláda se začala rozpadat a Mogadišo a s ním celé Somálsko začalo upadat do chaosu. Režim padl 21. ledna 1991, kdy Siad Barre uprchl z Mogadiša.

2.1.3. Zhroucení Somálska a mezinárodní intervence

Po pádu Barreho režimu v Somálsku vypukla občanská válka. Během své vlády Siad Barre svou „ne-klanovou“ politikou a taktikou „rozděl a panuj“ posílil latentní klanové antagonismy, které se naplno projevíly právě v boji o moc po jeho pádu. „Každý klan poskytl významné materiální a značné lidské zdroje občanské válce, neboť každá klanová skupina si chtěla zajistit, že další Siad Barre, další diktátor, bude pod jejich praporem se všemi výhodami, které by plynuly z ovládnutí centrální vlády.“⁴³ V Somálsku se vytvořilo dlouhodobé mocenské vakuum. Siad Barre byl svržen již výše zmíněným Spojeným somálským kongresem (USC), který se v čele s Alím Mahdímm Muhammadem ujal vlády. Proti této vládě se postavilo nejen několik dalších opozičních sil, ale rovněž část USC vedená Muhammadem Farahem Aididem. Tyto dvě frakce, každá ovládající část Mogadiša, proti sobě začaly bojovat. Mezitím severní území Somálska, Somaliland – území bývalé britské kolonie – ovládané SNM, vyhlásilo 16. května 1991 nezávislost.⁴⁴ Nikoli nezávislost, ale autonomii vyhlásil také region Puntland.

Bojem zmítanou zemi postihl hladomor a vypukla zde humanitární krize. OSN reagovalo v roce 1992 zahájením operace známé jako UNOSOM I. (*United Nations Operation in Somalia*). Prvním zvláštním vyslancem OSN pro tuto misi

⁴² CLARKE, W. S., GOSENDE, R. Op. cit. S. 139. V orig.: „At the end of his regime, Siad’s force controlled only the international airport, the radio station and Villa Somalia, the presidential palace.“

⁴³ CLARKE, W. S., GOSENDE, R. Op. cit. S. 146. V orig.: „Each clan provided significant material and massive human support for the civil war because each clan group wanted to ensure that the next Siad Barre, the next dictator, would be under its banner, with all of the perquisites that would flow from possession of the central government.“

⁴⁴ Somaliland nebyl doposud uznán jako suverénní stát, přesto na rozdíl od zbytku Somálska vykazuje alespoň prvky tzv. faktické státnosti (viz *empirical state*).

byl Mohamed Sahnoun. Aididova frakce USC od začátku tuto peacekeepingovou operaci OSN odmítala. Nicméně přítomnost peacekeepingových jednotek v zemi humanitární krizi nijak nezmírňovala. V reakci na tlak západní veřejnosti USA v prosinci 1992 zahájily po vzoru irácké operace Pouštní bouře (*Desert Storm*) operaci Obnovená naděje (*Restore Hope*),⁴⁵ která měla být čistě vojenskou akcí. Dále byly ustaveny UNITAF (*Unified Task Force*) jednotky, vedené USA. Po domluvě s vůdci dvou frakcí, UNITAF (pod hrozbou) dosáhly podepsání mírové dohody. Mise UNITAF byla ukončena na začátku roku 1993, kdy namísto ní pokračovala peacekeepingová operace OSN UNOSOM II. Jakmile k tomu došlo, Aideed přestal spolupracovat a dokonce podnikl útok na peacekeepery, který měl smrtelné následky. V reakci na tuto tragickou událost došlo k samovolnému „posunu mise“ a začal hon na Aidida. Ten skončil událostí známou jako „Černý jestřáb sestřelen“ (říjen 1993), při které zemřelo 18 amerických vojáků a mnoho Somálců, a která na nějakou dobu poznamenala postoj USA k humanitárním intervencím. USA stáhly všechny své jednotky v březnu 1994. Operace UNOSOM II. byla oficiálně ukončena v roce 1995.

Následující roky, navzdory mnoha mírovým konferencím, znovu pokračovaly boje a Somálsko opět upadlo do anarchie. První mírová konference se konala v keňském Nairobi v říjnu 1996. Jejím výsledkem byla rezoluce a o rok později podepsaná mírová dohoda (prosinec 1997), která klid zbraní sice nepřinesla, ale předznamenala konferenci v džibutské Artě v roce 2000, kde byla ustavena Přechodná vláda (*Transitional National Government*, TNG), kterou nikoli překvapivě odmítla opozice sjednocená v Somálskou radu pro usmíření a obnovu (*Somali Reconciliation and Restoration Council*, SRRC). Mírová dohoda mezi TNG a SRRC byla uzavřena v keňském Eldoretu v roce 2002. V roce 2003 pak byla podepsána Prozatímní charta a Přechodná ústava, ovšem oficiální mandát TNG vypršel v srpnu 2003. Nová přechodná federální vláda (*Transitional Federal Government*, TFG) byla jmenována přechodným parlamentem, ustaveným revidovanou Prozatímní chartou a složeným z 225, resp. 275 členů, až o rok později v prosinci 2004. Její mandát byl stanoven na pět let, ale byl o dva roky prodloužen do roku 2011. Novým prezidentem a nástupcem Abdiqasima Salada Hassana se stal Abdullahi Yusuf Ahmed. Avšak nová vláda zatím

⁴⁵ CLARKE, W. S., GOSENDE, R. Op. cit. S. 141n.

neobnovila funkčnost státu a nezajistila bezpečnost ani v Mogadišu, které v roce 2006 ovládla Unie islámských soudů (UIC). Islámské soudy postupně rozšiřovaly svou moc na jih. V prosinci 2006 vláda, podpořená Etiopií, podnikla odvetu a donutila UIC opustit Mogadišo. Nicméně opozičních a povstaleckých hnutí stále přibývá. Novější významnou opoziční skupinou je Aliance za znovu-osvobození Somálska (*Alliance for the Re-Liberation of Somalia, ARS*), která byla založena v roce 2007 v eritrejské Asmaře a staví se jak proti TFG, tak i proti Etiopii a její účasti v somálské občanské válce. „*Na konci roku [2008], kdy politická rivalita, jenž vyústila v resignaci prezidenta Abdullahi Yusufa, v kombinaci s oznámením Etiopie, že má v úmyslu stahovat své jednotky umístěné v Somálsku, ponechala TFG slabou a zdánlivě neschopnou bránit se postupu povstalců.*“⁴⁶ I přes domluvu o sdílení moci a zdvojnásobení počtu poslanců Přejídného federálního shromáždění (550 členů) mezi TFG a ARS boje nadále pokračují a vláda není schopná fakticky uplatňovat svou moc dál než za hranice Mogadiša.

2.1.4. Islámská hnutí v Somálsku a islamizace somálské společnosti

Islámská hnutí v somálské společnosti hrála a hrají významnou roli. V dnešní době se však více hovoří o islamizaci somálské společnosti a hrozbách s tím spojených. První hrozbou je možné spojení mezi některými hnutími, především Al-Itihád (*Al Itihad al Islaami*), a Al-Káidou. Druhou, související hrozbou je vzrůstající podpora těchto hnutí a možnost ustavení islámské vlády v Somálsku.⁴⁷

Podívejme se na to, jaká jsou zde islámská hnutí a na roli islámu v Somálsku. Jak již bylo výše řečeno, somálská společnost je rozdělená podél klanových linií. „*Islámská víra je jednou z horizontálních identit (včetně třídy, rasy a místa původu), které překračují klanové linie.*“⁴⁸ Nehledě na klanové štěpení somálské společnosti, ji islám stejně jako příslušnost k somálské

⁴⁶ http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=141®ionSelect=1-Northern_Africa#, The escalation of violence in 2007, nestránkováno.

⁴⁷ MENKHAUS, K. *Somalia*. 2004, s. 55n.

⁴⁸ LE SAGE, A. *Prospects for Al Itihad and Islamist radicalism in Somalia*. 2001, s. 1. Původně převzato z BESTEMAN, C. *Unraveling Somalia*. Philadelphia: 1999. V orig.: „However, Islamic faith is one the horizontal identities (including class, race and location of origin) that cut across clan lines.“

národnosti sjednocuje. Islámští duchovní jsou vedle kmenových stařešinů uznávanými autoritami a jejich pravomoci se vzájemně překrývají. Dnes jsou jednou z hnacích sil obnovy státnosti, alespoň na lokální úrovni. „*Nejzjevnější ukázkou rostoucích islamistických tendencí v Somálsku je rychlý rozvoj neobyčejně úspěšné sítě sociálních služeb v Mogadišu známé jako Al-Islah.*“⁴⁹ Zajišťují na minimální úrovni bezpečnost, právo a pořádek – prostřednictvím tzv. islámských soudů (*sharia courts*), základní vzdělávání a zdravotnictví, obnovu infrastruktury, atd., tj. přebírají na sebe základní funkce státu. Islámská hnutí tak mají relativně významnou roli v rámci somálské společnosti.

Moderní politická islámská hnutí se v Somálsku objevila v 60. letech a byla v podstatě importována z arabských zemí jako je Egypt či Saudská Arábie.⁵⁰ Nejvíce tato hnutí vzkvétala v období vlády Siada Barreho, kdy byly zakázány politické strany.⁵¹ Mezi nejvýznamnější hnutí patří Al-Itihád neboli Islámská unie, Muslimské bratrstvo (*Al-Ikhwān al-Muslimūn*, AIAI), Unie islámské mládeže (*Wuḥdat al-Shabab al-Islami*), Unie kleriků (*Majma al-Ulama*) a další. Na vzestupu jsou zejména od roku 2006, kdy Unie islámských soudů (UIC), konzervativní seskupení islámských kleriků, ovládla Mogadišo a rozšiřovala svůj vliv v jižním Somálsku.

2.1.5. Vývoj a vyhlídky na obnovu somálské státnosti

Nejrůznější mírové procesy již byly popsány výše. Vedle snah na národní úrovni zde však existují i místní iniciativy usilující o obnovu vládnutí. Na regionální úrovni je nejlepším příkladem Somaliland, na místní úrovni pak např. výše zmíněné islámské soudy. „*Tyto lokální snahy o vládu se velmi liší ve své efektivnosti. ... místní komunity nejsou pasivní v reakci na selhání státu a nebezpečí, ale naopak se mnoha způsoby přizpůsobily, aby minimalizovaly riziko a zvýšily předpověditelnost v jejich nebezpečném okolí.*“⁵² Obecně bychom mohli

⁴⁹ MENKHAUS, K. Op. cit. 2004, s. 63n. V orig.: „The most obvious manifestation of growing Islamist tendencies in Somalia has been the rapid development of an extraordinarily successful social service network in Mogadishu known as al-Islah.“

⁵⁰ LE SAGE, A. Op. cit. S. 2.

⁵¹ LULING, V. Op. cit. S. 295.

⁵² MENKHAUS, K. *Governance without Government in Somalia*. 2006, s. 74. V orig.: „These local efforts at governance vary widely in their effectiveness. Collectively, they reinforce the

všechny iniciativy shrnout přibližně do tří skupin: somálská politická elita a intelektuálové, lokální tradiční autority a mezinárodní organizace.⁵³ Hnacím motorem obnovy státnosti jsou bezpochyby také obchodníci. Somálsko je totiž navzdory svému zhroucení relativně ekonomicky úspěšné.⁵⁴

Existuje zde však i řada překážek, které brání obnově somálské státnosti. První významnou překážkou je zájem určitých skupin na prodlužování stavu bezvládní. Patří sem všichni ti, kdo těží ze současné situace, např. obchodníci se zbraněmi. Druhou významnou překážkou jsou radikální islamisté, kteří prosazují konzervativní čtení Koránu (a po vzoru afghánského Tálibánu chtějí ustavit islámský stát). Co je ovšem nejdůležitější je nedůvěra uvnitř somálské společnosti, která se naučila být soběstačná a stát nevidí jako potřebný. „*Pro mnoho Somálců je stát nástrojem akumulace a dominance, obohacování a zmocňování těch, kteří ho kontrolují a vykořisťují a tyranizují zbytek populace.*“⁵⁵ Podle některých autorů je tedy nejlepším řešením tzv. zprostředkovaný stát (*mediated state*).⁵⁶ Jeho základem je sdílená autorita mezi vládou a místními aktéry s cílem poskytnutí základních veřejných statků.⁵⁷ Obecně pak panuje spíše shoda, že budoucí uspořádání státu by mělo být federalistické. V souvislosti s tím však vyvstávají obavy z balkanizace Somálska.⁵⁸ Obnova zhrouceného státu je tak dlouhodobým a složitým procesem.

obvious but often overlooked observation that local communities are not passive in the face of state failure and insecurity, but instead adapt in a variety of ways to minimize risk and increase predictability in their dangerous environments.“

⁵³ LULING, V. Op. cit. S. 297n.

⁵⁴ K otázce ekonomického rozvoje Somálska viz POWELL, B. *Somalia: Failed State, Economic Success?* 2009.

⁵⁵ MENKHAUS, K. Op. cit. 2006, s. 87. V orig.: „For many Somalis, the state is an instrument of accumulation and domination, enriching and empowering those who control it and exploiting and harassing the rest of the population.“

⁵⁶ MENKHAUS, K. Op. cit. 2006, s. 78.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ MENKHAUS, K. Op. cit. 2006, s. 84.

2.2. Selhání somálského státu

2.2.1. Somálsko jako collapsed state

Selhávající či selhavší stát (*failing/failed state*) je z definice takový stát, který už není schopný poskytovat základní politická dobra. K jejich poskytování je potřeba funkční vláda. Zhroucený stát (*collapsed state*) je extrémní verzí selhavšího státu a de facto již nelze hovořit o státu jako takovém. Somálsko je považováno za ukázkový příklad zhrouceného státu. Centrální vláda zde prakticky neexistuje od roku 1991 a somálský stát se rozpadl jak funkcionálně, tak institucionálně. Země je zmítána politickým násilím a kriminalitou, což dokládají výsledky nejrůznějších měření, např. *Conflict Barometr* či *Political Terror Scale*.

Současný stav Somálska by se dal popsat titulem článku K. Menkhause „*Governance without government in Somalia*“.⁵⁹ To znamená, že zde není žádná centrální vláda, ale existují zde snahy o obnovu vládnutí na lokální úrovni. Charakteristickým rysem současné somálské politiky je tedy její silná lokalizace. Přesto Somálsko dlouhodobě zůstává na vrcholu žebříčku *Failed State Index* (FSI), který podle dvanácti indikátorů od roku 2005 měří míru selhání států. Podívejme se na to, co nám říkají nejaktuálnější data FSI z roku 2011 o selhání somálského státu. Sociální indikátory nám ukazují, že v Somálsku je v důsledku konfliktu stále velmi vysoký počet uprchlíků a IDPs. Odliv Somálců do zahraničí se sice mírně snížil, nikoli však v důsledku zlepšení situace, ale naopak kvůli jeho nákladné realizaci. Společenské napětí odrážející různé skupinové křivdy mírně pokleslo, jak se na některých místech podařilo minimálně zvýšit bezpečnost. Ekonomické indikátory jsou o něco málo pozitivnější, a to díky rozsáhlému exportu dobytka a rozvoji telekomunikací, přesto však Somálsko zůstává ekonomicky zaostalé. Politicko-vojenské indikátory poukazují na fakt, že míra legitimacy TFG jako národní vlády je stále kriticky nízká, ačkoli se v poledním roce díky práci přechodného federálního parlamentu (TFP) mírně zvýšila. Rovněž schopnost vlády poskytovat veřejné statky se mírně zvýšila, a to díky již zmíněnému rozvoji telekomunikací. Porušování základních lidských práv je zde konstantně vysoké a neexistuje zde žádný bezpečnostní aparát, který by zabránil

⁵⁹ MENKHAUS, K. Op. cit. 2006.

pokračování násilí. Přesto došlo v Somalilandu ke svobodným a soutěživým prezidentským volbám, které tento faktor mírně snížily. Somálské politické elity však stále zůstávají velmi rozštěpené. Kvůli současné situaci vyžadující humanitární pomoc je míra zahraničního vměšování stále velmi vysoká.⁶⁰

Podle Menkhause v případě Somálska dochází k špatnému porozumění problému – somálské zhroucení je chápáno jako jeden jev. Podle něj je třeba kolaps Somálska nahlížet jako tři oddělené, ale vzájemně propojené krize: pokračující zhroucení centrální vlády, vleklý ozbrojený konflikt a bezpráví.⁶¹ Tyto krize však nejsou statické, ale mění se. Jejich změny jsou vyvolané posuny v zájmech určitých skupin somálské společnosti. *„Bližší pohled nám nicméně odhalí, že země prochází dramatickou změnou, která je částečně poháněna měnícími se zájmy ekonomických elit země.“*⁶² Špatné porozumění somálskému zhroucení pak může vést k nesprávným politikám ze strany mezinárodního společenství k obnově somálské státnosti.

2.2.2. Příčiny selhání

K pochopení zhroucení Somálska je ovšem nutné porozumět i příčinám, které k němu vedly. Jaké to jsou? Obecně je můžeme rozdělit na vnitřní a vnější faktory, které mohou mít jak systémovou, tak individuální povahu. Tyto faktory jsou však vzájemně velmi propletené.

Vnitřní faktory: klanová struktura společnosti, vláda Siada Barreho – „africký“ model vládnutí

Vnitřních faktorů, které předurčily zhroucení somálského státu, můžeme nalézt několik. Nejviditelnějším z nich je bezpochyby klanová struktura somálské společnosti. H. M. Adam identifikoval celkem sedm vnitřních faktorů zhroucení

⁶⁰ <http://www.fundforpeace.org/global/?q=states-somalia>

⁶¹ MENKHAUS, K. Op. cit. 2004, s. 10.

⁶² MENKHAUS, K. Op. cit. 2004, s. 11. V orig.: „A closer look, however, reveals a country undergoing dramatic change, driven in part by changing interests among the country's economic elites.“

Somálska: *osobní vláda, vojenská vláda, klan-klatura* namísto nomenklatury, *klanismus* namísto třídní vlády, *otrávení vztahů mezi klany, městský státní teror* a „*neofašistická*“ *kampaň proti severu*.⁶³ Osobní vláda je charakteristickým rysem mnoha afrických nedemokratických režimů, který z dlouhodobého hlediska poškozují vztah mezi státem a jeho občany. Somálci se od Barreho režimu odvrátili již koncem 70. let, ale především v 80. letech, kdy narostla míra represí. Siad Barre se stejně jako mnoho dalších afrických vůdců opíral o armádu a svou moc tak zakládal na vojenské vládě. Jakoukoli opozici či její projev ihned trestal. S tím souvisí státní teror v oblastech, které byly považovány za povstalecké. Aby Siad Barre upevnil svou moc, dosazoval na klíčové pozice ve státě lidi ze svého vlastního klanu, a tím vytvořil po vzoru sovětské nomenklatury systém klan-klatury, tj. hierarchický systém založený na klanové příslušnosti. Zároveň s tím tak zničil somálskou elitu. Kdo nebyl loajální, toho systematicky utlačoval jako možnou hrozbu jeho vládě. Důsledkem toho všeho bylo posílení starých nebo vyvolání nových antagonismů mezi jednotlivými klany. Vedle toho všeho tyranizoval obyvatelstvo severního území z klanu Issaq za separatistické tendence během 60. let. Všechny uvedené faktory nejsou ničím předem dané. Byly zaviněny konkrétním člověkem a jeho jednáním. Z tohoto pohledu tak společně s Rotbergem můžeme konstatovat, že zhroucení Somálska nebylo nevyhnutelné.

Vnější faktory: dekolonizace a aplikace západního konceptu moderní státnosti, studená válka

Vnějšími faktory, které přispěly ke zhroucení somálského státu, jsou dekolonizace jako způsob vzniku státu a studená válka. V souvislosti s dekolonizací jako možným faktorem selhání státu v poslední době stále více autorů upozorňuje na problematičnost aplikace západního konceptu moderní státnosti v odlišných kulturních podmínkách. Z tohoto úhlu pohledu bychom mohli za jednu z příčin selhání somálské státnosti označit moderní postkoloniální stát v té podobě, v jaké se v Somálsku ustavil po roce 1960. Aplikace konceptu

⁶³ ADAM, H. M. Op. cit. S. 71-74.

moderní státnosti v kombinaci s klanovou strukturou somálské společnosti pak vyústily v totální kolaps v roce 1991.

Za další příčinu je možné označit studenou válka. Logika studené války zapříčinila, že Barreho slabý režim přežíval více jak dvě desetiletí. Nejprve jej podporoval Sovětský svaz a po Ogadenské válce Spojené státy. Boj dvou studenoválečných bloků o vliv ve třetím světě tak měl za důsledek přežívání nedemokratických režimů, jejichž státní struktury byly postupně oslabovány, až se nakonec zhroutily úplně.

2.3. Politické násilí v Somálsku

2.3.1. Typy a příčiny

Politické násilí je jevem, který je bohužel téměř nedílnou součástí života moderní somálské společnosti. To dokazují např. výsledky měření *Political terror scale*, podle kterých je úroveň politického násilí v Somálsku dlouhodobě velmi vysoká, tj. od roku 1986 se pohybuje mezi 4. a 5. úrovní z pěti.⁶⁴ Pátá úroveň odpovídá celospolečenskému teroru. Platí to zejména od roku 1991, kdy „... *absence zodpovědné somálské vlády přímo přispívá k trvalé zaostalosti země, která postupně vytváří sociální prostředí vedoucí ke zločinu, násilí a radikalismu.*“⁶⁵ Vedle každodenní kriminality jako loupení je běžnou praxí znásilňování, mučení a unášení. Politické násilí v Somálsku víceméně splňuje tři hlavní charakteristiky nových válek, jak je popsala Kaldor. Hlavní aktéři bojující o moc apelují na klanovou identitu, kterou manipulují ve prospěch svých zájmů. Je zde mnoho aktérů, kteří mají přístup k donucovacím prostředkům a násilí tak má decentralizovanou povahu. Díky humanitární pomoci a převodům peněz ze zahraničí se zde vytvořila relativně úspěšná paralelní ekonomika. Ale jaké typy násilí se zde objevují? Každodenní kriminalita je spíše typem oportunistu, který je charakteristický pro občanské války. Inter- a intra-klanové války jsou naopak typem koordinované destrukce. Ve vztahu přechodné vlády a opozičních skupin se nejčastěji objevuje typ koordinované destrukce nebo přerušného vyjednávání.

⁶⁴ <http://www.politicalterroryscale.org/ptsdata.php?a=S>

⁶⁵ MENKHAUS, K. Op. cit. 2006, s. 94. V orig.: „... the absence of a responsible Somali government directly contributes to the country's enduring underdevelopment, which in turn produces social environments conducive to crime, violence and radicalism.“

Během Barreho vlády se zde objevoval typ koordinované destrukce ze strany vlády. Do této kategorie patří např. státní teror. Příčin násilí je několik: jednak je to absence centrální autority, dále jsou to historické klanové animozity a v neposlední řadě odpor proti přechodné vládě.

Podíváme-li se na konkrétní projevy politického násilí v Somálsku, v současnosti zde probíhá přibližně pět vnitrostátních konfliktů a žádný mezistátní. Ve všech z těchto pěti konfliktů je jednou ze stran TFG. První a nejdéle trvající konflikt (od roku 1980) se vede mezi různými povstaleckými skupinami a vládou. Druhý secesionistický konflikt je mezi TFG a Somalilandem, který probíhá od vyhlášení nezávislosti Somalilandu v roce 1991. Podobný konflikt probíhá také mezi autonomním regionem Puntlandem a TFG. Čtvrtým významným konfliktem od roku 2006, kdy jsou na vzestupu islamistická hnutí, je systémově-ideologický spor a boj o státní moc mezi islamistickými skupinami a TFG. Posledním konfliktem, který se rovněž vede průběžně od konce 80. let, jsou boje mezi jednotlivými klany většinou o regionální dominanci.⁶⁶

⁶⁶ http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2009.pdf

3. Případová studie – Irák

Následující kapitola je případovou studií Iráku. Jednotlivé podkapitoly se zabývají historickým a politickým vývojem, selháním Iráku a jeho příčinami a konečně politickým násilím v zemi.

3.1. Irák: historický přehled a politický vývoj

3.1.1. 1920 – 1968

Následující podkapitola se zabývá historickým vývojem Iráku od roku 1920, kdy se po rozpadu Osmanské říše stal mandátním územím Velké Británie, až do roku 1968, kdy se zde moci chopila strana Baas. Neboť jsou moderní irácké dějiny velmi spletité, jsou zde vybrány jen nejdůležitější body z historie z hlediska budoucího rozpadu státnosti po roce 2003.

Irák vznikl jako umělý konstrukt spojením tří bývalých provincií Osmanské říše po první světové válce v roce 1920. Na Pařížské mírové konferenci a poté na konferenci v San Remo bylo rozhodnuto o tom, že se irácké území stane mandátním územím Velké Británie. Toto území bylo Brity okupováno již během první světové války, kdy zde Velká Británie měla své zájmy, zejména na odvrácení možné irácké spolupráce s Německem. Nezávislost získal Irák až v roce 1932. Britská správa se však během svého výkonu nesečkala s velkou podporou iráckého lidu. Největší nespokojenost projevovali iráčtí nacionalisté, kteří očekávali namísto Iráku jako mandátního území jeho samostatnost. „*Největším problémem, kterému Britové čelili, byl rostoucí vztek nacionalistů, kteří se cítili přiřazením mandátního statusu zrazení.*“⁶⁷ Vedle toho byli Iráčané zpočátku vyloučeni z podílu na vládě. V nesouhlasné reakci s mandátním statutem vypuklo v roce 1920 povstání, nazývané Velká irácká revoluce, ve kterém se proti Britům sjednotily různé společenské skupiny. Povstání přimělo britskou správu ustavit

⁶⁷ LEWIS, M.: Historical Settings. World War I and the British Mandate, *The Congress Library*, nestránkováno. Dostupné z: <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+iq0019%29>. V orig.: The most striking problem facing the British was the growing anger of the nationalists, who felt betrayed at being accorded mandate status.“

dočasnou arabskou vládu, která ovšem měla britské poradce a byla podřízená Vysokému komisaři pro Irák. Vedle toho byla nová irácká vláda složená převážně ze sunnitských příslušníků. Po konferenci v Káhiře (1921) byla ustavena dědičná konstituční monarchie a princ Faisal se stal prvním iráckým králem. Velká Británie si ovšem zachovala značný vliv na vnitřní irácké záležitosti, a to díky takzvané anglo-irácké dohody z roku 1924 a ústavě ze stejného roku. Změna přišla až koncem 20. let, kdy byla v nové anglo-irácké dohodě Iráku přislíbena nezávislost.

Britská správa měla významný vliv na budoucí politický vývoj Iráku. Velkou Británií ustavená vláda neměla potřebnou legitimitu. Nedostatek vládní legitimacy se stal napříště chronickým problémem irácké politiky. Dále Britové podnítli vstup místních kmenových šejků do politické hry jako dalšího hráče, aby si udrželi pozici arbitra politických sporů. Po konferenci v Káhiře byla rovněž vytvořena irácká armáda, která oproštěna všelijakých tlaků posilovala svoji pozici, což se projevilo jejím pozdějším vměšováním do politiky. Dalšími konfliktními prvky, které rovněž formovaly budoucí vývoj, byly otázka hranic a kurdská otázka. Kurdské území okolo města Mosul bylo do iráckého státu zahrnuto na základě rozhodnutí Spojených národů, ačkoli Kurdové rovněž usilovali o vytvoření vlastního státu.

Vznik nezávislého státu vnesl do irácké politiky novou dynamiku. O politickou moc začaly soutěžit různé společenské skupiny, ať již nábožensky, etnicky či ideologicky definované. Rozvinul se tak například konflikt mezi sunnity a šíity, který pramenil především z převažujícího zastoupení sunnitů ve vládě. Vedle toho Kurdové a Asyřané stále věřili ve vytvoření svých vlastních samostatných států a odmítali tak své zahrnutí do iráckého státu. „*V prvním roce nezávislosti irácká vláda s Kurdy uzavřela nesnadný mír, ale kurdský odpor zůstal těžko řešitelným problémem budoucích vlád.*“⁶⁸ Od této chvíle se také pomalu začal vyhrcovat konflikt mezi iráckou a panarabskou identitou. V neposlední řadě se mobilizovali kmenoví šejkové, kteří apelovali na kmenové a lokální identity. Sílicí irácký tribalismus byl důsledkem zlepšení ekonomické pozice

⁶⁸ LEWIS, M.: Historical Settings. Iraq as an Independent Monarchy, nestránkováno. Dostupné z: <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+iq0020%29>. V orig.: „The Iraqi government maintained an uneasy peace with the Kurds in the first year of independence, but Kurdish hostility would remain an intractable problem for future governments.“

šejků a úpadku městských elit.⁶⁹ Město a venkov se tak staly další štěpnou linií, podél níž se odehrával politický boj. Politický život byl v tomto období značně roztržštěný. V roce 1933 pak zemřel první irácký král Faisala I. a na trůn nastoupil jeho syn Ghazi.

V roce 1936 došlo v Iráku k prvnímu vojenskému puči v čele s generálem Bakrem Sidqim. Tento puč je podle některých autorů významným zlomem z hlediska budoucího vývoje. „*Sidqiho puč označuje hlavní bod zvratu v irácké historii; způsobil zásadní porušení ústavy a otevřel dveře dalšímu vojenskému zasahování do politiky.*“⁷⁰ V dalších letech, zejména po smrti krále Ghaziho a nástupu jeho syna Faisala II., docházelo k pnutí mezi iráckými nacionalisty, které reprezentovali irácký premiér Núrí as-Said a regent Abd al-Ilah, a zastánci panarabismu, zastoupenými především v armádě a nově se formujícím hnutím *The Free Officers' Movement*. V roce 1941 došlo k dalšímu vojenskému puči v čele s Rašidem Alím. Tento puč je důležitý z toho důvodu, že se do vnitřních záležitostí Iráku zapojila Velká Británie, která znovu-dosadila Núrího as-Saida a regenta k moci. Tím Velká Británie zajistila, že se Irák nepřidá k zemím osy zla, ovšem ještě více proti sobě popudila Iráčany.

Následující období je poznamenáno několika faktory. Druhá světová válka ještě více zhoršila ekonomickou situaci, která se nezlepšila ani v následujících dvou dekadách. To přímo souviselo s postupným rozmáháním se komunistické strany (*Iraqi Communist Party*, ICP). Vedle toho byl Irák po válce ochromen krizí vládnutí. Ta v roce 1948 vyvrcholila povstáním v čele s iráckými nacionalisty, což bylo jen předzvěstí následujícího svržení monarchie a ustavení republiky v roce 1958. Svržení předcházeli protesty v Bagdádu v roce 1952, kdy bylo vyhlášeno stanné právo a režim se stával čím dál tím více autoritativním. To jen zpětně radikalizovalo opozici. Vedle toho docházelo k čím dál ostřejšímu rozevírání sociálních nůžek, kdy se část vládnoucí elity obohacovala na příjmech z vzrůstajícího ropného průmyslu, zatímco většina Iráčanů strádala. Jakousi poslední kapkou pro monarchii bylo zneprátení si egyptského prezidenta Gamala Abdula Násira. V krátkém období po roce 1963 hráli jeho zastánci v novém režimu relativně důležitou roli.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž. V orig.: „The Sidqi coup marked a major turning point in Iraqi history; it made a crucial breach in the constitution, and it opened the door to further military involvement in politics.“

Monarchie byla svržena 14. července 1958. Převrat byl veden brigádním generálem Abd al-Karim Qásimem a plukovníkem Abd as-Salám Árifem. Svržení monarchie, která pro mnohé Iráčany představovala britský konstrukt, se setkalo s lidovou podporou. Revoluce 14. října, jak byl převrat označován, přinesla řadu sociopolitických změn. „*Revoluce radikálně pozměnila iráckou sociální strukturu, zničila moc pozemkových šejků a nepřítomných vlastníků půdy, zatímco posílila pozici městských dělníků, rolníků a střední třídy.*“⁷¹ Současně to však mělo ještě jeden důsledek, a to, že to znovuoživilo konfliktní linie mezi náboženskými, etnickými a dalšími skupinami. Znovu se tak otevřela např. kurdská otázka, která následně ještě více podkopávala legitimitu nového režimu. V čele kurdské opozice stanul Mustafa Barzání s jeho politickou stranou Kurdská demokratická strana (*Kurdistan Democratic Party*, KDP). K největšímu konfliktu mezi Kurdy a iráckým režimem došlo v roce 1961, kdy se proti sobě postavili kurdští vzbouřenci pod vedením Barzáního a irácká armáda.

Během Qásimovy vlády došlo k částečnému zlepšení ekonomické situace chudých. Byly např. založeny odbory, přijata pozemkové reforma, apod. Zároveň však rostl vliv komunistů, na které měl Qásim úzké vazby. Ty byly zpřetrhány až začátkem 60. let, kdy si Qásim uvědomil jejich nebezpečně silné postavení. Ze zahraničně-politického hlediska se postavení komunistů v Iráku nelíbilo ani Západu a tehdy pro-západnímu Iránu, což mělo negativní dopad na irácko-iránské vztahy.⁷² Qásimova vláda byla nakonec svržena v roce 1963 stoupenci baasistické strany a arabskými nacionalisty. Během následujícího roku došlo ve straně Baas k rozkolům, kterých využil prezident Abd al-Salám Árif ke koncentraci veškeré politické moci ve svých rukou a k nastolení diktatury. Po Árifově smrti nastoupil na jeho místo jeho bratr, Abd ar-Rahmán Árif, který vládl do roku 1968.

⁷¹ LEWIS, M.: *Historical Settings. Republican Iraq*, nestránkováno. Dostupné z: <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+iq0021%29>. V orig.: „The revolution radically altered Iraq’s social structure, destroying the power of the landed shaykhs and the absentee landlords while enhancing the position of the urban workers, the peasants, and the middle class.“

⁷² Tamtéž.

3.1.2. Strana Baas a vláda Saddáma Husajna

V roce 1968 došlo k dalšímu z dlouhé řady pučů, vedenému dvěma stoupenci Arabského revolučního hnutí (*the Arab Revolutionary Movement*). Nastalé situace ovšem využili baasisté, kteří se koncem roku ujali vlády. Strana Baas byla oproti roku 1963 charakteristická několika prvky. Jednak zeslabila svůj důraz na koncept panarabismu a více se orientovala na vnitropolitické problémy; vytvořila místní pobočky strany, a tím více rozšířila svůj vliv; dále byla úzce spojena s kmenem Tikritů z města Tikrit; v jejím čele stáli především členové armády; a v neposlední řadě byli její představitelé zkušenější.⁷³ V čele strany v té době stáli dva muži, Ahmad Hasan al-Bakr a Saddám Husajn. V prvních letech své vlády Baasisté upevňovali svou vládnoucí pozici, a to především tím, že likvidovali jakékoli projevy opozice. Strana se rovněž v tomto období více institucionalizovala, přesto se však veškerá politická moc koncentrovala v rámci jednoho rodinného klanu.⁷⁴ Od poloviny 70. let se postupně do popředí začal dostávat Saddám Husajn. K oficiálnímu předání moci do rukou Saddáma Husajna došlo 16. července 1979, kdy dosavadní prezident Bakr rezignoval a novým prezidentem se stal právě Husajn.

Stejně jako všechny předchozí vlády i vláda baasistické strany řešila problém s kurdskou menšinou. Přes různé dohody uzavřené mezi vládnoucí stranou a KDP opětovně docházelo ke konfliktům, neboť ty byly Kurdy nahlížené jako nedostatečné. K největším bojům došlo v roce 1974. KDP byla ve svých protivládních krocích podporována iránským režimem v čele s šáhem a Spojenými státy americkými. Schopnost KDP vést odpor proti vládě byla ovšem na této podpoře závislá a ve chvíli, kdy Saddám Husajn uzavřel Alžírskou dohodou s Íránem v roce 1975, ztratila na síle. Saddám Husajn rovněž řešil kurdskou otázku přesídlováním Kurdů ze severního území na jih. Vedle toho se kurdské hnutí v roce 1975 rozdělilo na KDP vedenou Barzáním a Lidovou unii Kurdistánu (*Popular Union of Kurdistan*, PUK) v čele s Džalálem Talabáním.

Díky rozkolu uvnitř kurdské opozice se Saddám Husajn mohl zaměřit i na jiné vnitropolitické problémy. Koncem 70. let se jeho vládě prostřednictvím

⁷³ LEWIS, M.: *Historical Settings. The Emergence of Saddam Husayn, 1968-69*, nestránkováno. Dostupné z: <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+iq0023%29>.

⁷⁴ Tamtéž.

hospodářských reforem podařilo zlepšit ekonomickou situaci v zemi, a tím zlepšit i poskytování veřejných statků jako např. lepší přístup ke vzdělání či k zdravotní péči. Jeho ekonomická politika byla relativně úspěšná, což jeho vládě přineslo určitou legitimitu a baasistické straně se tak podařilo hlouběji proniknout do společnosti.⁷⁵ V návaznosti na úspěchy v ekonomické oblasti, Saddám Husajn usiloval také o zisky v zahraničněpolitické oblasti. Jeho vize, kde Irák hraje vůdčí roli v regionu, byla hlavní doktrínou jeho zahraniční politiky. „V únoru 1979 byly ambiciózní plány Saddáma Husajna a směr irácké historie drasticky změněny svržením iránského šáha.“⁷⁶ V Íránu v tom roce došlo k Islámské revoluci. Saddám Husajn v ní spatřoval příležitost jak naplnit svoji vizi Iráku jako vůdčího státu arabského světa, ale zároveň nebezpečí, že by nový iránský režim v čele s Ájatolláhem Chomejmím mobilizoval politické nároky iráckých šíitské menšiny.⁷⁷ Tyto obavy na sebe nenechaly dlouho čekat, když v červenci 1979 propukly ve dvou šíitských městech, Nadžafu a Karbalé, pouliční nepokoje. Vedle toho Saddám Husajn začal vyžadovat revizi Alžírské dohody týkající se sporného území Šatt al-Arab. Události se nadále stupňovaly a vyhrótily se na jaře 1980, kdy se Da'wa, šíitská skupina vedená Baqírem as-Sadrem a s úzkými vazbami na Írán, pokusila o atentát na ministra zahraničí. Husajnova vláda nechala Sadra popravit a dále reagovala deportací tisíce Šiitů iránského původu do Íránu. To bylo již jen nepatrný krůček od zahájení dlouhé irácko-iránské války, která vypukla 23. září 1980 vstupem iráckých jednotek iránské území.

Saddám Husajn pravděpodobně předpokládal, že válka bude rychlá a nenákladná. Budoucí vývoj však nedal jeho předpokladům za pravdu. Podle některých autorů byla tato válka jen další fází starodávného persko-arabského konfliktu.⁷⁸ Nicméně její osmileté trvání mělo zásadní socioekonomický dopad na život iráckého obyvatelstva, ale rovněž na funkčnost státních institucí.

Válka byla po dobu svého trvání relativně vyrovnaná ve smyslu absence dlouhodobější převahy jedné z válčících stran a přeměnila se v takzvanou válku

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ LEWIS, M.: Historical Settings. The Iran-Iraq Conflict, nestránkováno. Dostupné z: <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+iq0024%29>. V orig.: „In February 1979, Saddam Husayn's ambitious plans and the course of Iraqi history were drastically altered by the overthrow of the shah of Iran.“

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

do vyčerpání („*war of attrition*“).⁷⁹ Situace se částečně změnila v roce 1988, kdy se k Íránu přidali iráčtí Kurdové a společně útočili proti irácké armádě. V reakci na to nechal Saddám Husajn proti Kurdům použít chemické zbraně. V důsledku tohoto činu zemřelo na tisíce kurdských civilistů. V srpnu 1988 bylo nakonec prostřednictvím OSN vyjednáno příměří. Neválečný stav však netrval dlouho. Ekonomicky vyčerpaný Irák odmítl splácet svůj dluh vůči Kuvajtu, který vznikl během irácko-iránské války, a požadoval jeho zrušení. Poté co Kuvajt odmítl i další požadavky a jednání selhala, Irák jej 2. srpna 1990 napadl. V reakci na to OSN přijalo rezoluci č. 660 a útok odsoudilo. Přijetím rezoluce č. 661 OSN na Irák dále uvalilo ekonomické sankce, které měly pro budoucí životnost iráckého státu nedozírné důsledky, a v rezoluci č. 678 autorizovalo operaci Pouštní bouře, kterou alianční síly pod vedením Spojených států amerických ukončily iráckou invazi. Tento konflikt je známý jako válka v Zálivu. Podmínky příměří a následného urovnání konfliktu byly zahrnuty v rezoluci č. 687, která mj. požadovala zničení zbraní hromadného ničení (WMD) a zastavení jaderných programů, ale také splácení válečných reparací z příjmů z ropy. Rovněž zde byla ustavena pozorovací mise OSN (UNIKOM). Irácké neplnění rezolucí a nejasnosti ohledně vlastnění zbraní hromadného ničení v souvislosti s problematickými inspekcemi se stalo základem budoucí americké invaze v roce 2003 a války v Iráku.

Shrňme-li výše popsané období od nástupu baasistické strany k moci až po invazi v roce 2003, vyplynou nám následující charakteristické prvky. Po celé toto období se v Iráku střídaly autoritativní režimy, jejichž kořeny ležely v „*Násirově důstojnické tradici „egyptské revoluce“ z července 1952.*“⁸⁰ Režim v čele se stranou Baas, která se definitivně ujala vlády v roce 1968, kladl důraz na tradiční koncept panarabismu a v ekonomice na socialismus. Během vlády baasistické strany došlo k ekonomickému rozkvětu především díky úspěchům v ropném průmyslu. Negativní stránkou tohoto rozvoje ovšem byl také rozvoj klientelismu.⁸¹ Režim, který se ustavil s nástupem Saddáma Husajna k moci, byl totalitní diktaturou. „*Hlavními projevy nové orientace byly baasizace a takritizace politického života, arabizace Kurdistánu a šovinistický regionálně irácký*

⁷⁹ War & Minor Conflict. Iran-Iraq, Open warfare, *UCDP*, nestránkováno. Dostupné z: http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=77®ionSelect=10-Middle_East#.

⁸⁰ GOMBÁR, E.: *Irák*. 2003. s. 4.

⁸¹ Tamtéž.

*nacionalismus v zahraniční politice.*⁸² V tomto období se rovněž formovala protirežimní šíitská a kurdská opoziční hnutí, založená na náboženských, etnických a dalších štěpných liniích. Co se týká zahraničněpolitické oblasti, Husajnova zahraniční politika byla velmi agresivní a vyústila ve dva válečné konflikty.

3.1.3. Invaze v roce 2003 a válka v Iráku

Invaze či válka v Iráku byla zahájena koaličními silami, v čele se Spojenými státy a jejich hlavními spojenci Velkou Británií a Austrálií, 20. března 2003 operací s názvem *Iraqi Freedom*. Válka byla oficiálně ukončena americkým prezidentem Barackem Obamou 30. srpna 2010, v zemi však nadále zůstává v rámci navazující operace Nový úsvit (*New Dawn*) na 50 tisíc amerických vojáků jako poradců, apod. Intervenující státy, USA a jejich spojenci, původně argumentovali pro zahájení invaze, zaprvé, poukazem k neplnění rezoluce č. 678 ze strany Iráku, a tedy tím, že Irák vlastní zbraně hromadného ničení; zadruhé tím, že Irák představuje hrozbu nejen Americe, ale celému světu, neboť Saddám Hussain je ve spojení s teroristickou sítí Al-Káida, a tedy poukazem ke konceptu preventivní války („*preemptive war*“). Poté co nebyly nalezeny žádné zbraně hromadného ničení a neprokázalo se údajné spojení Saddáma Husajna s teroristy, se spojenci uchýlili k ospravedlnování invaze jako reakce na humanitární krizi v zemi. Odpůrci invaze ji chápali jako akci sledující ropné zájmy.

Invazi ovšem také předcházely úvahy ze strany Spojených států objevující se již od konce války v Zálivu v roce 1991 o odstranění Saddáma Husajna z čela iráckého režimu a dosazení někoho jiného na jeho místo. Husajnov režim byl vnímán (zejména Američany) jako bezpečnostní hrozba, neboť nedodržel ujednání stanovená zmíněnou rezolucí č. 678 a zabraňoval práci inspektorů. Situace se vyhroutil v roce 2002, kdy OSN přijalo výstražnou rezoluci č. 1441 dávající Iráku „poslední šanci“. Následovalo americké ultimátum k odstoupení Saddáma Husajna od moci. Ačkoli Rada bezpečnosti tuto akci neautorizovala, spojenci v čele s USA se rozhodli k vojenské intervenci a sesazení Husajna. Tím

⁸² Tamtéž.

byla zahájena válka. Spojenci Irák dobyli během tří týdnů a 1. května byly ukončeny hlavní bojové operace, ovšem proti invazi se postavili místní vzbouřenci. „*Spojené státy doufaly, že začátek koaličního útoku bude katalyzátorem iráckého povstání proti režimu, které by koalici ušetřilo vyhlídku na možné nepříjemné městské válčení.*“⁸³ Celkový počet obětí této války se odhaduje mezi 102 až 111 tisíci.⁸⁴

Po ukončení hlavních bojových operací byla zahájena další fáze operace *Iraqi Freedom* – poválečná rekonstrukce. Ta byla komplikovanější, než s jakou Američané počítali, neboť nečekali selhání iráckého státu.⁸⁵ „*Celý plánovací proces Spojených států pro následky irácké invaze byl podkopán ideologicky hnanými předpoklady, které jej podporovaly.*“⁸⁶ Prvním krokem rekonstrukce bylo vytvoření Prozatímní koaliční autority (*Provisional Coalition Authority*, PCA) a Irácké vládnoucí rady (*Iraqi Governing Council*, IGC). První všeobecné volby, ze kterých měla vzejít prozatímní vláda, se konaly v lednu 2005. Ústava byla schválena v referendu v říjnu 2005 a irácký parlament (*Council of Representatives*) byl zvolen v prosinci téhož roku.⁸⁷ Prvním premiérem (permanentní vlády) po-saddámovského Iráku se stal Ibrahim al-Džafarí, kterého za krátko v jeho úřadu nahradil Núrí al-Málíkí. Druhé volby se konaly v březnu 2010 a z jejich výsledků po dlouhém vyjednávání vzešel jako staronový irácký premiér opět Malíkí.⁸⁸ Shrňeme-li to stručně, ačkoli bylo hlavního cíle – svržení Saddáma Husajna – dosaženo relativně velmi rychle, nechtěným důsledkem invaze v roce 2003 bylo selhání irácké státnosti a následné propuknutí občanské války, která Iráčany dodnes sužuje.

⁸³ War & Minor Conflict. Iraq – USA, United Kingdom, Australia, The invasion of March 2003, UCDP nestránkováno. Dostupné z: http://www.ucdp.uu.se/gpdata/gpcountry.php?id=77®ionSelect=10-Middle_East#. V orig.: „The US had hoped that the onset of a Coalition attack would be the catalyst for an Iraqi uprising against the regime, which would spare the Coalition the prospect of potentially messy urban warfare.“

⁸⁴ <http://www.iraqbodycount.org/>

⁸⁵ DODGE, T.: *Iraqi Transitions*. 2005. s. 709-710.

⁸⁶ DODGE, T. Op. cit. 2005, s. 713. V orig.: „The whole US planning process for the aftermath of the Iraqi invasion was undermined by the ideologically driven assumptions that underpinned it.“; Toto téma bude hlouběji rozpracováno v následující kapitole 2.3 Selhání iráckého státu.

⁸⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, Introduction.

⁸⁸ Válka v Iráku je téma, které by bylo zasloužilo samostatné zkoumání. Z hlediska cílů této práce je zde jen stručně představen kontext, nejsou zde však hlouběji rozebrány všechny souvislosti.

3.1.4. Současná situace a možná řešení

Současnou situaci v Iráku můžeme charakterizovat politickou nestabilitou a neutichajícím politickým násilím. Jaká jsou možná řešení této politické a bezpečnostní situace? Touto otázkou se zabývá řada autorů. P. Hlaváček shrnuje čtyři možná řešení, která se objevují v diskuzi.⁸⁹ Těmi čtyřmi řešeními jsou: okamžitý odchod, nechat Irák rozpadnout, postupné stahování a široká federace. Jen stručně si je představme. První řešení, okamžitý odchod, je založeno na předpokladu, že americká okupace ztratila již veškerou legitimitu a její pokračování jen zhoršuje bezpečnostní situaci. Třetí řešení, postupné stahování, je cestou, kterou se vydal současný americký prezident B. Obama. Ke konci srpna 2010 byly z Iráku staženy všechny bojové jednotky. Jednal tak v protikladu k doporučení svého předchůdce G. Bushe, který naopak doporučoval navýšení počtu amerických vojáků. Apologety třetího řešení byla Irácká pracovní skupina neboli takzvaná Baker-Hamiltonova komise. Zastáncem čtvrtého řešení, široké federace, je Pauline Bakerová, autorka zpráv *Iraq as a Failed State*.⁹⁰ Jádrem tohoto řešení je vytvoření Unie iráckých států na základě podobného modelu, jako je model Evropské unie. Druhým řešením, nechat Irák rozpadnout na tři části: kurdský sever, sunnitský střed a šíitský jih, se hlouběji zabýval Daniel Byman, podle kterého by to přineslo jen pozitivní výsledky.⁹¹ „*Ve skutečnosti rozpad Iráku nepředstavuje velkou hrozbu americkým spojencům, včetně Turecka a jeho značné kurdské populace. Íránský ideologický apel na irácké Šiity je při nejlepším omezený a jakýkoli posun v regionální rovnováze konvenčních sil ve prospěch Íránu může být jednoduše vyvážen silou Spojených států.*“⁹² Tento pohled však není nijak široce sdílen a je spíše okrajový a ani neodráží žádaný vývoj podle představ americké administrativy.

⁸⁹ HLAVÁČEK, P.: Rozpad a budování státu : případová studie Iráku. 2007.

⁹⁰ Viz <http://www.fundforpeace.org/global/?q=library-archive#iraq>.

⁹¹ BYMAN, D.: *Let Iraq Collapse*. 1996. s. 48-60.

⁹² BYMAN, D. Op. cit. S. 48. V orig.: „In reality, however, an Iraqi break-up would pose little threat to U.S. allies, including Turkey with its large Kurdish population. Iran’s ideological appeal to Iraqi Shi’a is limited at best, and any tilt in the regional balance of conventional forces in favor of Iran could be easily countered by U.S. power.“

3.2. Selhání iráckého státu

3.2.1. Irák jako *failed state*: 2 typy selhání

Selhavší stát (*failed state*) jsme si v úvodní kapitole definovali jako stát, který již není schopný poskytovat politická dobra, a je charakteristický politickým násilím. Irák dnes můžeme považovat za selhavší stát, avšak jeho selhání můžeme podle některých autorů rozdělit do dvou typů, a to jednak chronologicky a jednak podle oblasti, v které se selhání projevuje: na ekonomické selhání během vlády Saddáma Husajna a bezpečnostní selhání během války v Iráku.⁹³ Ačkoli se v poslední době podařilo obnovit některé státní instituce a především centrální vládu, funkčnost iráckého státu je stále velmi nízká. Navíc Irák sužuje politické násilí, které má nejčastěji sektářskou podobu a souvisí s absencí národního usmíření. Irák se tak pořád drží v první desítku žebříčku *Failed State Index* (FSI), který od roku 2005 měří pomocí dvanácti indikátorů míru státního selhání. Podle FSI zde byla nejhorší situace v roce 2007, kdy se Irák nacházel na druhém místě. Podle nejaktuálnějších dat z roku 2011 je dnes Irák na 9. místě.⁹⁴ Toto pořadí odráží zejména postupně se zlepšující vnitropolitickou situaci. Násilí pokleslo na nejnižší úroveň od roku 2003, ačkoli je stále politické motivované a útoky přináší stále velké ztráty na životech. Ekonomika významně roste, což souvisí i s výnosy z ropy, které se tak také staly dalším zdrojem napětí. Korupce rovněž zůstává významným problémem, kterému centrální vláda čelí. S pomalu rostoucí kapacitou centrální vlády se však zlepšují i některé veřejné statky jako např. infrastruktura. Mírně se i zvýšila legitimita státu, jak byla ustavena koaliční vláda.⁹⁵

Vrátíme-li se ke dvěma zmíněným typům selhání iráckého státu, ekonomickému a bezpečnostnímu, v první řadě je můžeme rozlišit chronologicky: období vlády Saddáma Husajna a období války v Iráku. V druhé řadě pak podle oblasti, ve které se projevují: ekonomika a bezpečnost. Ekonomické selhání se objevilo za režimu Saddáma Husajna a bylo důsledkem ekonomicky vyčerpávající irácko-iránské války v letech 1980-1988 a sankcí OSN uvalených po válce v Zálivu v roce 1991.

⁹³ HLAVÁČEK, P. Op. cit.

⁹⁴ <http://www.fundforpeace.org/global/?q=states-iraq>

⁹⁵ Tamtéž.

K selhání iráckých státních struktur, které se projevilo zejména v bezpečnostní oblasti, došlo po americké invazi v roce 2003. Oslabené státní instituce z dob vlády Saddáma Husajna, které pohromadě držela právě jeho osoba, se jeho odstraněním sesypaly. To bylo způsobeno zejména špatnou přípravou Spojených států na invazi, které předpokládaly rychlou a nenákladnou akci. *„Stručně řečeno, zatímco za vlády Saddáma Husajna čelil Irák rozpadu spíše v rovině ekonomické a sociální, od americké invaze je hlavní příčinou rozpadu bezpečnostní situace.“*⁹⁶

3.2.2. Příčiny selhání

Jaké jsou příčiny selhání? Stejně jako v případě Somálska i zde můžeme rozlišit vnitřní a vnější faktory, které mohou mít jak systémový, tak individuální povahu.

Vnitřní faktory: Irák jako umělý konstrukt, vláda Saddáma Husajna, kurdská opozice

Co způsobilo selhání Iráku? Za jednu z hlavních příčin selhání Iráku můžeme určit již samotné založení Iráku, který vznikl jako umělý konstrukt stejně jako později země vzešlé z dekolonizace (Somálsko). Podle některých autorů dnes Američané čelí podobným problémům, jako kdysi čelili Britové.⁹⁷ Nepodařilo se jim ustavit stabilní a liberální režim. Hlavním důvodem tohoto selhání bylo podle Dodge nasazení nedostatečného počtu vojáků, kteří by zvládli nepříznivou situaci, která se zde vyvinula. Britské selhání se pak stalo základem budoucích neúspěchů o ustavení iráckého státu, které vyústilo v jeho selhání během invaze v roce 2003. *„Ačkoli je to v současných debatách o budování státu široce zanedbáváno, neúspěšná snaha Britů v dvacátých a na počátku třicátých let vybudovat liberální stát ze tří bývalých provincií Osmanské říše je historickým*

⁹⁶ HLAVÁČEK, P. Op. cit.

⁹⁷ DODGE, T. Op. cit. 2006, s. 187-200.

*kontextem, ve kterém musí být vznik a násilný vývoj iráckého státu chápán.*⁹⁸ Velká Británie vytvořila jakýsi kvazistát neboli slabý stát. Umělost vzniku iráckého státu pak spočívá v tom, že byl vytvořen a dnes je znovu vytvářen vnější silou – intervenující zemí. Z tohoto přístupu pak pramení řada problémů jako např. nedostatek legitimacy, neboť domácí elity spolupracující s interventy jsou často vzdáleni dané společnosti.⁹⁹ Legitimita pak byla dále podkopávána zhoršující se bezpečnostní situací, což souvisí s výše zmíněnou vojenskou kapacitou intervenujících zemí, která vyústila v politicky motivované násilí.

Další významnou příčinu selhání Iráku, jak již bylo naznačeno výše, můžeme vidět ve vládě Saddáma Husajna. Husajnova totalitní vláda zničila již tak slabou občanskou společnost. Agresivní zahraniční politika pak způsobila ekonomický úpadek země a lidské strádání, které byly ještě posíleny sankcemi OSN. Aby se Husajn v 90. letech udržel u moci, rozvinul kolem sebe klientelistickou síť. Existence klientelistických vazeb dále podkopávala funkčnost státních institucí. Za jeho vlády bylo také oživeno kmenové cítění.

V neposlední řadě lze za možnou příčinou či spíše jako faktor, který selhání státu napomohl, označit kurdskou otázku, která provázela Irák od jeho ustavení v roce 1920 a která nebyla nikdy k uspokojení všech stran vyřešena.

Vnější faktory: Americká invaze v roce 2003

Hlavním vnějším faktorem selhání Iráku byla americká invaze v roce 2003. „*Vstup amerických vojsk do Bagdádu v prvních týdnech dubna 2003 zničilo irácký stát.*“¹⁰⁰ Jádrem této příčiny bylo špatné plánování, které předcházelo invazi. Jak již bylo výše napsáno, Američané nepočítali se selháním irácké státnosti, jejich cílem bylo jen svržení Saddáma Husajna. Invaze tak byla plánována bez dostatečné znalosti země a podmínek, ve kterých se nacházela. „*Kombinace ideologií prostoupeného chápání poválečného Iráku a nedostatek*

⁹⁸ DODGE, T. Op. cit. 2006, s. 187. V orig.: „While widely neglected in contemporary debates about state-building, Britain’s failed attempt in the 1920s and early 1930s to build a liberal state out of three former provinces of the Ottoman empire is the historical backdrop against which the birth and violent evolution of the Iraqi state has to be understood.“

⁹⁹ DODGE, T. Op. cit. 2006, s. 190.

¹⁰⁰ DODGE, T. Op. cit. 2007, s. 88. V orig.: „The entrance of US troops into Bagdad in the first weeks of April 2003 destroyed the Iraqi state.“

*přípravy a dlouhodobého výzkumu dané země před invazí vyústily v její katastrofické následky.*¹⁰¹ Ačkoli se podařilo dobýt Irák relativně rychle, v zemi kvůli nedostatečnému počtu vojáků vypukl nekontrolovatelný chaos, který nakonec vyústil v selhání iráckého státu. Za tímto vnějším faktorem ovšem stojí výše rozebrané vnitřní faktory: vznik Iráku jako umělého konstruktů a důsledky déle jak desetiletí trvající britské správy, ale rovněž vláda Saddáma Husajna.

3.3. Politické násilí v Iráku

3.3.1. Typy a příčiny

Projevy politického násilí se v Iráku vyskytují již od jeho vzniku jako mandátního území Velké Británie v roce 1920 a přímo souvisí s povahou politické soutěže. Jak ukazují např. výsledky měření *Political Terror Scale*, úroveň politického násilí je v Iráku dlouhodobě velmi vysoká. Od začátku měření v roce 1976 do současnosti se úroveň drží mezi čtvrtým a pátým stupněm z pěti s mírnou převahou stupně pátého,¹⁰² který odráží celospolečenský teror. Přesná definice pátého stupně je následující: „*Teror se rozšířil na celou populaci. Vládci těchto společností nekladou žádná omezení na prostředky nebo důkladnost, se kterou sledují osobní nebo ideologické cíle.*“¹⁰³ Alarmující hranice dosáhla úroveň násilí z hlediska počtu mrtvých v roce 2006¹⁰⁴, kdy v zemi propukla občanská válka. Hlavními příčinami politického násilí v Iráku je selhání irácké státnosti, a tudíž absence monopolu legitimního násilí, a v druhé řadě rozpuštění irácké armády spojené s de-baasizací.¹⁰⁵

Dnešní situace v Iráku odpovídá konceptu nové války tak, jak jej definovala Kaldor. Kaldor dokonce vedle Bosny a Hercegoviny Irák uvádí jako vzorový příklad země, kde se objevil tento nový typ válčení.¹⁰⁶ Podle Kaldor, jenž zde aplikuje konstruktivistický přístup, byl neúspěch války v Iráku způsoben především špatným pochopením války samotné. „*Fakticky to, co se děje v Iráku je to, že Spojené státy jsou vtaženy do rýze nového typu války. Představa Američanů,*

¹⁰¹ DODGE, T. Op. cit. 2005, s. 710. V orig.: „The combination of an ideologically charged understanding of post-war Iraq and lack of preparation and sustained research into the country before the invasion resulted in its catastrophic aftermath.“

¹⁰² <http://www.politicalterroryscale.org/ptsdata.php?a=I>

¹⁰³ <http://www.politicalterroryscale.org/ptsdata.php>

¹⁰⁴ Viz <http://www.fundforpeace.org/web/images/pdf/iraq-report05f.pdf>, s. 6.

¹⁰⁵ DODGE, T. Op. cit. 2007, s. 88.

¹⁰⁶ Viz KALDOR, M.: *New & old wars*. Stanford University Press, 2007.

že bojují starou válku, přizpůsobenou a vylepšenou příchodem nových technologií, ve skutečnosti zabraňuje jakékoli strategii směrem k Iráku, která by mohla vést ke stabilitě.“¹⁰⁷ Válka v Iráku měla posloužit účelu udržení při životě právě konceptu staré války, neboť na něm stojí americká identita.¹⁰⁸ To je ovšem jen jeden z mnoha názorů vyplývajících z debaty o kontroverznosti války v Iráku.

Nyní se podívejme na konkrétní charakteristiky politického násilí v Iráku, které odpovídají nové válce. Saddám Husajn během své vlády využíval politiku identity, především v podobě tribalismu, k udržení se u moci. Stejného prostředku před ním však používali již Britové, když znovu zahrnuli kmenové šejky do politického procesu. Tribalismus se tak stal důležitým faktorem formujícím iráckou identitu. Vedle tribalismu jsou důležitými faktory ještě náboženství či etnická identita. Druhou hlavní charakteristikou nových válek je decentralizace násilí. Nestátní aktéři, kteří disponují donucovacími prostředky, jsou převážně povstalecká hnutí, jejichž jádro tvoří iráčtí nacionalisté či sunnitští islamisté, kteří se všichni vyznačují odporem jak vůči bývalému režimu Saddáma Husajna, tak proti americké přítomnosti v zemi.¹⁰⁹ Další povstalecké skupiny, které jsou však spíše marginální, jsou buď stoupcem bývalého režimu nebo šíitští povstalci, v čele s Muqtadou al-Sadrem. Existují zde však i skupiny, které jsou napojeny na teroristickou organizaci Al-Káida jako např. Jama'at al-Tawi,¹¹⁰ dříve vedená již mrtvým Abu Musabem al-Zarqawim. Stejně jako předtím bývalý diktátor, i tyto skupiny postupně začaly klást větší důraz na politiku identity a oživily tak sektářské identity. Poslední hlavní znak nových válek – paralelní ekonomika – je také splněn, neboť „násilí přispívá pro nové války typické kriminalizované ekonomice, ve které je příjem často závislý na násilných metodách.“¹¹¹ Objevuje se tak např. loupení, únosy či nelegální obchod s ropou.

Podíváme-li se na konkrétní projevy násilí v Iráku, můžeme je rozdělit do přibližně tří skupin, které jsme již zmínili výše: skupiny místních vzbouřenců,

¹⁰⁷ KALDOR, M.: *New & old wars*. 2007, s. 169. V orig.: „Effectively, what is happening in Iraq is that the United States is being drawn into a genuinely new type of war. The Americans' belief that they are fighting an old war, adapted and improved by the advent of new technology, actually prevents any strategy towards Iraq that might lead to stability.“

¹⁰⁸ KALDOR, M. Op. cit. 2007, s. 171.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ KALDOR, M. Op. cit. 2007, s. 160.

¹¹¹ KALDOR, M. Op. cit. 2007, s. 165. V orig.: „...the violence contributes to a typical new-war criminalized economy in which income often depends on violent methods.“

stoupenci bývalého režimu Saddáma Husajna a islámští teroristé.¹¹² Do jaké kategorie typů násilí podle Tillihy typologie můžeme v Iráku se jeho objevující projevy zařadit? Dominantním typem politického násilí, který je shodný pro všechny tři uvedené skupiny je koordinovaná destrukce či přerušené vyjednávání, v menší míře pak rozptýlené útoky. Tyto projevy jsou v dnešním Iráku doprovázeny běžnou kriminalitou, která spadá do kategorie oportunistu. Jednostranné násilí ze strany bývalého režimu Saddáma Husajna rovněž spadá do kategorie koordinované destrukce. Násilí doprovázející protivládní aktivity od roku 1920 do nástupu Saddáma Husajna k moci se pohybuje mezi přerušným vyjednáváním a koordinovanou destrukcí. Lidová povstání se přiklání k prvnímu typu, zatímco protivládní boje kurdské opozice oscilují mezi oběma typy.

Vezmeme-li to z jiného úhlu pohledu, v současnosti zde probíhají čtyři vnitrostátní konflikty, kdy vždy jednou z válčících stran je vláda a žádný mezistátní.¹¹³ Prvním konfliktem je systémově-ideologický boj a boj o politickou moc mezi vládou a teroristickou organizací Al-Káida, který se vede od roku 2003, kdy začala válka v Iráku. Dalším významným konfliktem je boj mezi vládou a různými povstaleckými skupinami, který se vede od roku 2004. Tyto dva konflikty jsou nejzávažnější z hlediska počtu obětí. Podobný konflikt, ovšem s nižší intenzitou¹¹⁴ se odehrává mezi vládou a extrémistickou náboženskou šíitskou skupinou Al-Sadra také od roku 2004. Tento konflikt má ovšem klesající tendence. Poslední konflikt, který se v Iráku dnes odehrává je mezi vládou a kurdskou regionální vládou (*Kurdish regional government*, KRG), který je ovšem konfliktem relativně novým a s relativně nízkou intenzitou, tj. od roku 2009.¹¹⁵ Bezpečnostní situace v zemi tak zůstává pořád značně nebezpečná a nestabilní.

¹¹² HLAVÁČEK, P. Op. cit.

¹¹³ Konflikty vztahy má Irák s Íránem, Kuvajtem a Sýrií. Vzhledem k orientaci této práce se těmito spory nebudeme více zabývat.

¹¹⁴ Podle výsledků měření *Conflict Barometr* pro rok 2009 má tento konflikt intenzitu 2 na škále z 5.

¹¹⁵ http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2009.pdf

4. Komparace Iráku a Somálska – vztah mezi politickým násilím a selháním státu

Následující kapitola je krátkou komparativní případovou studií Iráku a Somálska. Tyto dvě země jsou zde porovnávány jednak v otázce státního selhání a jednak ve výskytu politického násilí. Na základě jejich srovnání v těchto dvou oblastech se zde pokusíme odpovědět na otázku vzájemného vztahu politického násilí a selhavšího státu a možnosti jeho zobecnění. Pomocí našich zjištění se v závěru této části textu pokusíme o zpětné zhodnocení konceptu *failed state*.

Předtím než přejdeme k samotné komparaci, podívejme se na to, co mají Irák a Somálsko na první pohled společného, např. v jejich historickém a politickém vývoji. Podíváme-li se na vznik těchto států, zjistíme, že oba byly založeny jako umělé konstrukty. Somálsko vzniklo v období dekolonizace spojením dvou bývalých kolonií, britské a italské, které se lišily politicko-administrativní tradicí.¹¹⁶ Irák vznikl po první světové válce jako mandátní území Velké Británie spojením tří bývalých provincií Osmanské říše, kurdské, sunnitské a šíitské, které se od sebe etnicky a nábožensky lišily. Ačkoli je Somálsko nejhomogennějším státem v Africe, somálská společnost je založena na klanovém uspořádání, a tak je stejně jako v Iráku, kde jsou politické skupiny rozděleny podél sektářských, etnických a ideologických štěpných linií, somálský politický život značně fragmentovaný. Tento inherentní faktor irácké a somálské společnosti přispívá k prodlužování současného stavu v obou zemích.

Dalším společným znakem obou zemí jsou vojenské převraty a dlouhotrvající diktatura. Ačkoli Irák zažil více vojenských převratů než Somálsko, což je dáno i jeho delší existencí¹¹⁷, obě země mají zkušenost s dlouhotrvající diktaturou. V případě Iráku diktatura Siada Barreho v letech 1969-1991 a v případě Somálska diktatura Saddáma Husajna v letech 1979-2003. Během vlád těchto diktátorů začal rozklad iráckých a somálských státních institucí, které se nakonec po jejich odstranění z čela režimu zhroutily úplně. V Somálsku se kolaps režimu projevil vysokou mírou politického násilí. V rozmezí let 1989-1992, tj. v období mezi tím, kdy se začaly stupňovat protirežimní aktivity a kdy po pádu

¹¹⁶ RADĚJ, T.: *Somálsko*. 2004, s. 8.

¹¹⁷ Irák získal nezávislost v roce 1932, zatímco Somálsko v roce 1960.

režimu v zemi propukla občanská válka, byla míra politického násilí podle měření *Political Terror Scale* na nejvyšší páté úrovni, která se rovná celospolečenskému teroru.¹¹⁸ V Iráku byla míra politického násilí dlouhodobě vysoká, tj. v rozmezí let 1991-2000 dosahovala nejvyšší páté úrovně, a naopak v období předcházejícímu invazi v roce 2003 tato míra nakrátko poklesla.¹¹⁹

Vedle způsobu vzniku a zkušeností s diktaturou mají Irák a Somálsko také společnou zkušenost s mezinárodní intervencí, konkrétně s tím, že jsou obě dvě intervence v naplnění svých cílů považovány za selhavší. Mezinárodní intervence se v Somálsku uskutečnila v letech 1992-1995. Během operace *Obnovená naděje (Restore Hope)* ovšem Spojené státy začaly stranit jednomu z místních warlordů a to ve finále vedlo k neúspěchu celé této mise. Intervence v Iráku byla spíše unilaterální misí Spojených států a jejich spojenců než mezinárodní akcí. Z hlediska porovnání je ovšem důležitá přítomnost Spojených států jako hlavního aktéra. Invaze v roce 2003 oproti intervenci v Somálsku neselehala na stranění jedné z válčících stran, ale na plánování, které invazi předcházelo, a na předpokladech, s kterými se invaze uskutečnila. Američané očekávali, že to bude rychlá a nenákladná akce, jejímž cílem mělo být jen sesazení Saddáma Husajna, nikoli budování státu.

Posledním společným významným rysem Iráku a Somálska je to, že obě tyto země někdy byly označeny za hrozbu mezinárodnímu společenství. Rozdíl mezi nimi je ovšem v tom, že Irák byl považován za hrozbu zejména před svým selháním, tj. během vlády Saddáma Husajna, což vyústilo v invazi v roce 2003, zatímco Somálsko především po jeho zhroucení. Fakt, že představují možnou bezpečnostní hrozbu, přímo souvisí s tím, že se jedná o selhavší či zhroucené státy. Neboť právě území takových států by se mohlo stát bezpečným útočištěm teroristických skupin. Tato teze je ovšem velmi kontroverzní. Podle některých autorů není zhroucený stát příznivým prostředím pro působení teroristických skupin, ale jsou jím spíše takzvané kvazistáty.¹²⁰

¹¹⁸ Viz Graf 2

¹¹⁹ Viz Graf 3

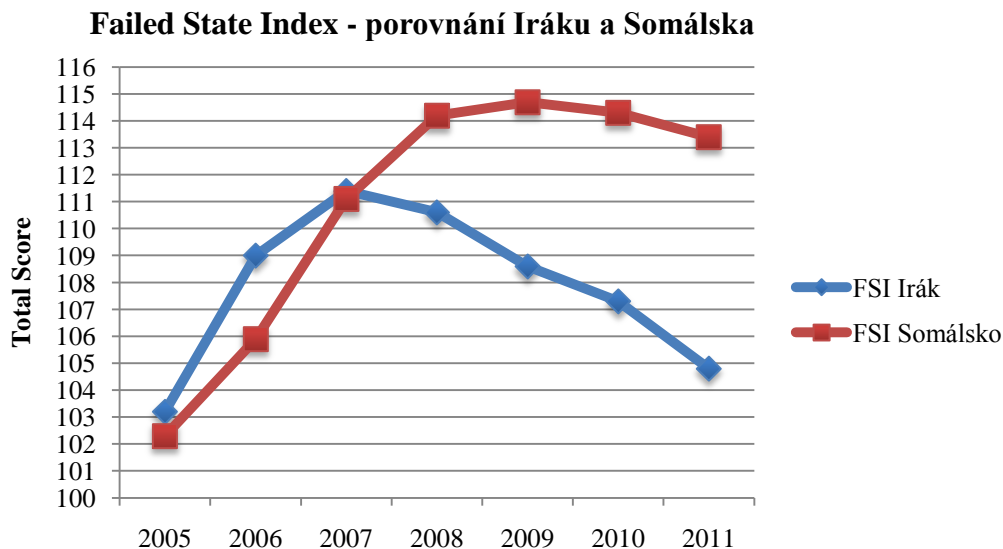
¹²⁰ MENKHAUS, K. Op. cit. 2004, s. 71-75.

4.1. Selhání státu v Iráku a Somálsku – jejich porovnání

Následující podkapitola se zabývá porovnáním Iráku a Somálska v otázce selhání státnosti. Tyto země jsou zde porovnávány na základě výsledků hodnocení stability jednotlivých států uvedených v žebříčku *Failed State Index* (FSI) v letech 2005-2011. Získané informace jsou pak zasazovány do kontextu historického a politického vývoje. Hlavním cílem této části textu je zjistit, co má selhání státu v těchto zemích společného a co odlišného.

Začněme nejprve obecným porovnáním vývoje výsledků FSI daných zemí v čase, konkrétně v rozmezí let 2005 až 2011¹²¹, které nám ukazuje Graf 1.

Graf 1

Zdroj: *Failed State Index 2005-2011*

Podíváme-li se na Graf 1, můžeme z něj vidět, že zatímco míra selhání státu v Somálsku se v posledních třech letech drží přibližně na stejných hodnotách, v Iráku má tato míra od roku 2007, kdy dosáhla svého vrcholu, klesající trend. Čím je to způsobeno? Počáteční rostoucí trend státní nestability v Somálsku můžeme pravděpodobně přičíst vzestupu islámských hnutí (Unie islámských soudů, UIC) v roce 2006 spojenému s následnou etiopskou intervencí

¹²¹ *Failed State Index* je relativně mladým projektem a jeho výsledky jsou zveřejňovány teprve od roku 2005. Proto jsou tyto výsledky pro účely naší práce spíše ilustrační.

ukončenou v roce 2009. Zlom v roce 2008, kdy se růst zpomalil, odráží mírová jednání v Džibuti mezi přechodnou federální vládou (TFG) a Aliancí pro znovuosvobození Somálska (ARS), která vyústila v jejich částečnou spolupráci. Spolupracovat s přechodnou vládou v tomto období začala i Unie islámských soudů. Klesající trend státní nestability v Iráku můžeme pravděpodobně přičíst poklesu míry politického násilí, který byl důsledkem navýšení amerických jednotek v roce 2007. Rozhodnutí o navýšení bylo reakcí na alarmující úroveň násilí v Iráku v roce 2006, které bylo motivováno politickým fanatismem. Z grafu je rovněž patrné, že v určitém období (2005-2007) byla situace v Iráku z hlediska dvanácti měřených indikátorů horší než situace v Somálsku. To můžeme vysvětlit tím, že v Iráku od roku 2003 se začátkem války v Iráku značně stouply hodnoty sociálních indikátorů, měřící demografické tlaky, počet uprchlíků a vnitřně vystěhovaných osob, skupinových křivd a odliv lidí, což odráží zhoršenou bezpečností situaci v zemi. To se změnilo právě v roce 2007, kdy byl, jak již bylo zmíněno, navýšen počet amerických vojáků.

Nyní se podívejme na příčiny selhání státu v Iráku a zhroucení státu v Somálsku. V obou zemích mělo odstranění diktátora za přímý následek státní selhání či zhroucení. Již v období diktatury byla funkčnost státu podkopávána a stát byl doslova držen pohromadě osobou diktátora a klientelistickými sítěmi, které kolem sebe rozvinul ve snaze udržení se u moci. Skutečné příčiny ovšem leží hlouběji. Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, obě země vznikly jako produkty dekolonizace¹²² - a v obou případech na ně byl aplikován západní model vládnutí, který v sobě nese určité předpoklady státnosti, jako je centrální vláda, která má monopol legitimního násilí na daném území. Tyto země pak nejsou ve spojitosti s dalšími sociopolitickými faktory schopny tyto předpoklady naplnit. Sociopolitickými neboli vnitřními faktory jsou v případě Somálska silná klanová identita (klanismus) a v případě Iráku kmenová identita (tribalismus) a hluboká sektářská, etnická a ideologická štěpení. Podíváme-li se ovšem na konkrétní souvislosti státního selhání v Iráku a Somálsku zjistíme, že zde se tyto dva případy lišily. V Iráku došlo ke svržení režimu pomocí externího zásahu a kvůli nedostatečné přípravě a znalosti země ze strany intervenujících států zde následně propukl chaos. Na druhou stranu, v Somálsku byl režim svržen povstaleckými

¹²² V souvislosti se vznikem Iráku se tento pojem ještě nepoužívá. V našem případě ovšem vystihuje podstatu problému.

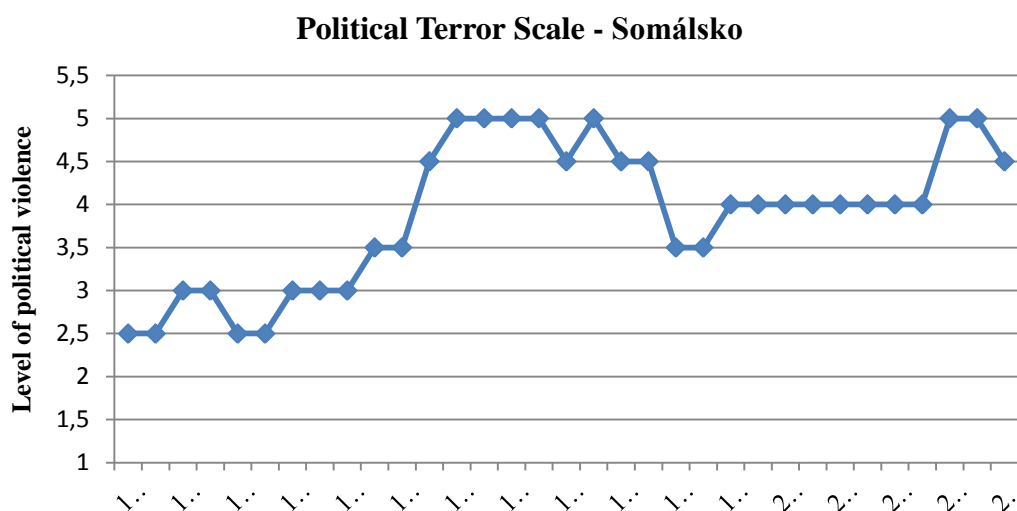
skupinami, které své protirežimní aktivity stupňovaly zejména v posledních dvou letech před jeho pádem. Ovšem po pádu režimu tyto povstalecké skupiny začaly bojovat mezi sebou o podíl na moci a v zemi tak vypukla občanská válka. V protikladu k tomu, v Iráku bylo násilí naopak zpočátku zaměřeno proti okupaci a těm, kteří spolupracovali s koaličními silami. Se zhoršující se bezpečnostní situací se ovšem oživily a prohloubily konflikty mezi šíity a sunnity a rovněž došlo k nárůstu islámských hnutí.

4.2. Politické násilí v Iráku a Somálsku – jejich porovnání

Následující podkapitola se zabývá porovnáním Iráku a Somálska v otázce výskytu politického násilí na jejich území. Tyto země jsou zde porovnávány na základě výsledků měření míry politického násilí uvedených v *Political Terror Scale* (PTS). Získané informace jsou pak zasazovány do kontextu historického a politického vývoje.

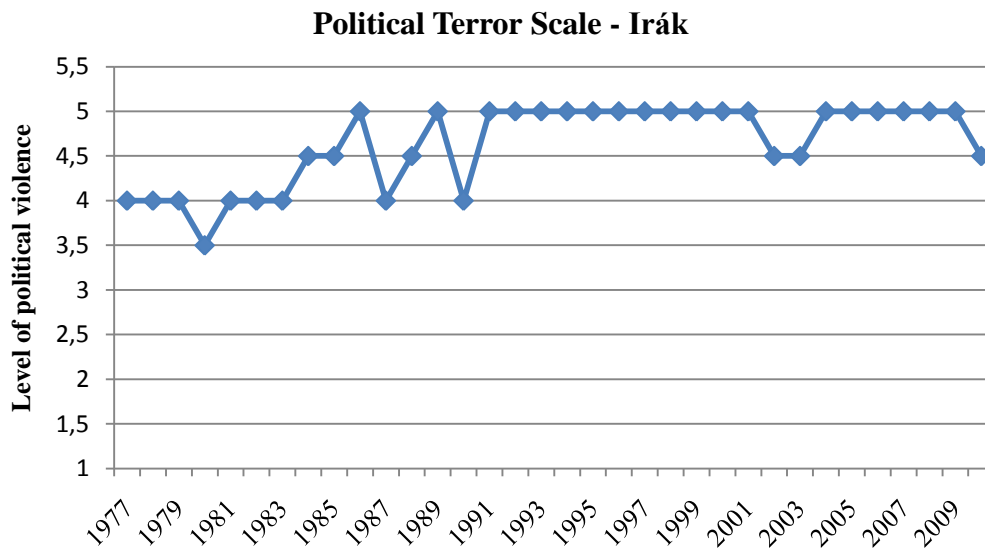
Začněme nejprve obecným porovnáním vývoje výsledků PTS daných zemí v čase, konkrétně v rozmezí let 1977-2009, které nám ukazují Grafy 2 až 4.

Graf 2

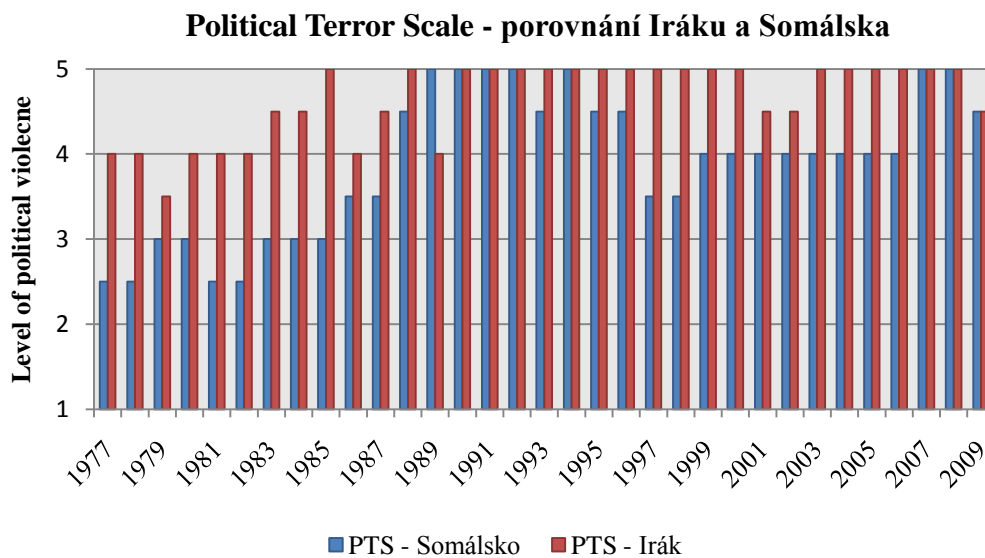
Zdroj: *Political Terror Scale 1977-2009*

Graf 3

Zdroj: *Political Terror Scale 1977-2009*

Graf 4

Zdroj: *Political Terror Scale 1977-2009*

Podíváme-li se nejprve na Grafy 2 a 3, vidíme z nich, že úroveň politického násilí byla v Somálsku nejvyšší jednak v období těsně předcházejícímu pád režimu v roce 1991, tj. v letech 1989-1991, a jednak okolo let 2007 a 2008, kdy probíhala etiopská intervence a přechodná federální vláda se

snažila rozšířit svůj vliv na jih Somálska, kde dominovala Unie islámských soudů. V Iráku je úroveň politického násilí dlouhodobě vysoká nehledě na změnu režimu. Můžeme konstatovat, že od války v Zálivu v roce 1991 je míra politického násilí konstantní až dodnes, s menším poklesem v letech těsně předcházejících invazi a od roku 2009, což můžeme pravděpodobně přičíst postupnému zlepšování politické situace, ačkoli zůstává stále značně nestabilní.

Podíváme-li se na Graf 4, vyplývá z něj, že výskyt politického násilí je v obou zemích značně vysoký, tj. v nejlepším případě v Somálsku na přelomu 70. a 80. let dosahuje hodnoty mezi druhou a třetí úrovní, což odráží politické zatýkání a jiné zastrasování lidí politicky aktivních.¹²³ V Iráku pak v roce 1979, tedy rok před zahájením irácko-iránské války, která měla značné socioekonomické dopady, dosahují hodnoty mezi třetí a čtvrtou úrovní, což odráží zastrasování nejen politicky aktivních lidí, ale velké části populace.¹²⁴ Dalším zjištěním, které můžeme z grafu vyvodit je, že ve vzájemném srovnání Iráku a Somálska v míře politického násilí vede Irák. Dlouhodobě vysoká úroveň politického násilí je důsledkem irácko-iránské války, dále války v Zálivu, Husajnovy represivní politiky vůči šíitské a kurdské menšině a s tím spojeným sektářským a etnickým násilím a v neposlední řadě válkou v Iráku.

4.3. Vztah mezi politickým násilím a selhavším státem

Následující podkapitola se věnuje otázce vztahu mezi politickým násilím a selhavším státem a otázce jeho možného zobecnění. Jak je patrné z výše uvedených porovnání Iráku a Somálska, existence státního selhání a výskyt politického násilí mají určitý vztah. Otázkou však zůstává, zda lze v tomto vztahu najít nějaký vzorec, z kterého bychom mohli vyvodit jeho obecnou platnost.

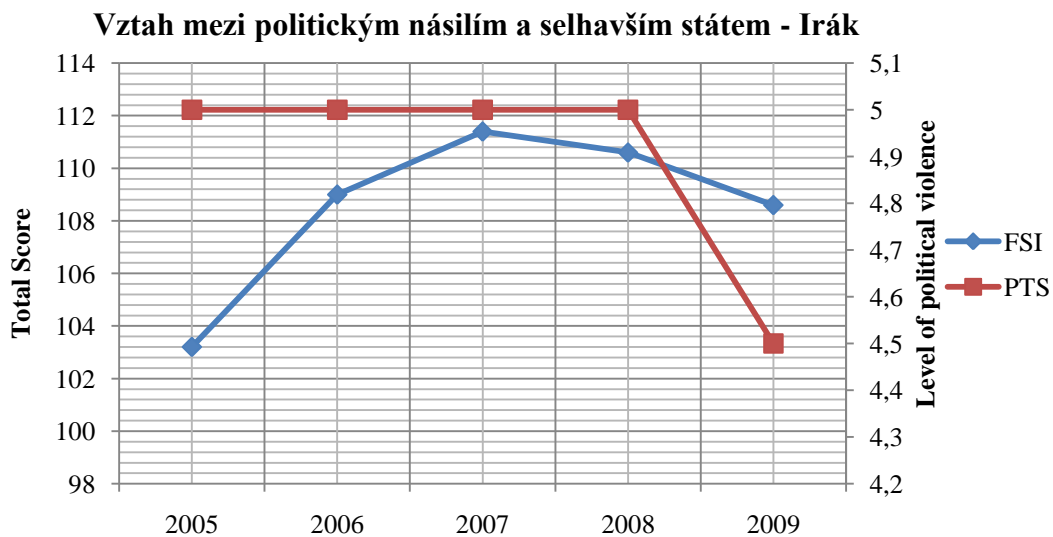
Z Grafů 1 až 4 nám vyplývá zajímavá skutečnost a to, že míra státní nestability je dlouhodobě vyšší v Somálsku – Somálsko je považováno za vzorový příklad státního kolapsu -, ale míra politického násilí je naopak dlouhodobě vyšší v Iráku. Irák je v hodnocení FSI hodnocen hůře než Somálsko jen v období let 2005-2007, což jsme ovšem výše vysvětlili zhoršením sociálních indikátorů, které

¹²³ <http://www.politicalterroryscale.org/ptsdata.php>

¹²⁴ Tamtéž.

bylo důsledkem propukajícího konfliktu jako následek americké invaze v roce 2003. Zjištění, že úroveň politického násilí je v Somálsku nižší než v Iráku, je zajímavé z toho hlediska, že podle definice konceptu *failed state*, tak jak jsme si jej definovali v úvodní kapitole, je politické násilí pro selhavší stát charakteristické. Na základě toho bychom mohli dedukovat, že čím vyšší bude míra selhání, jejímž nejvyšším stupněm je podle Rotberga (totální) kolaps státních struktur, tím vyšší bude výskyt politického násilí na daném území. Na základě této dedukce bychom pak mohli předpokládat, že vyšší výskyt politického násilí bude v Somálsku než v Iráku. Tento předpoklad nám ovšem vyvrací data znázorněná ve výše uvedených grafech. Co z toho tedy plyne? Objasnit by nám to mohly pomoci výsledky, které jsou uvedeny v Grafech 5 a 6.

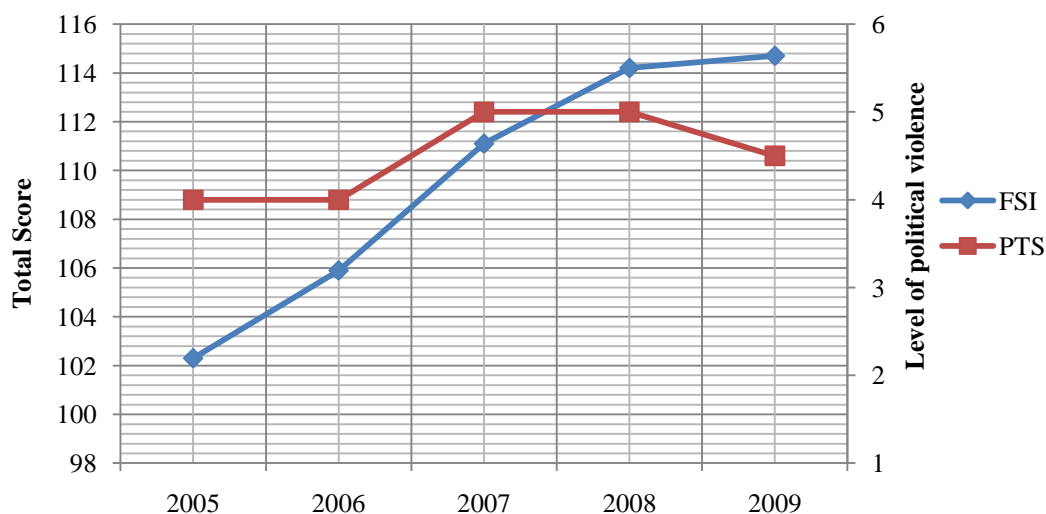
Graf 5

Zdroj: *Failed State Index 2005-2009, Political Terror Scale 2005-2009*

Graf 6

**Vztah mezi politickým násilím a selhavším státem -
Somálsko**

Zdroj: *Failed State Index 2005-2009, Political Terror Scale 2005-2009*

Podíváme-li se na Grafy 5 a 6, není zde ani v jednom případě jasně viditelný vztah mezi politickým násilím a selhavším státem.¹²⁵ Zatímco v případě Iráku se v pozorovaném období úroveň politického násilí téměř nemění, míra selhání iráckého státu nejprve prudce stoupá a po roce 2007, kdy došlo k navýšení amerických jednotek, zase mírně klesá. Je ovšem nutné dodat, že zvyšující se míře selhání iráckého státu přispívá právě narůstající míra politického násilí v zemi, kterou ovšem měření *Political Terror Scale* nezachycuje, neboť jeho škála je složena jen z pěti úrovní a není tak schopný zachytit jemné nuance. Naopak v případě Somálska je zde možné vyzorovat slabou pozitivní korelaci mezi politickým násilím a selhavším státem.

Shrneme-li výše uvedené, můžeme se pokusit odpovědět na otázku, jaký je na základě komparace Iráku a Somálska vztah mezi politickým násilím a selhavším státem a jestli je možné jej zobecnit. A pokud jej není možné zobecnit, pak proč tomu tak je. Na základě vzájemného porovnání Iráku a Somálska jsme došli k zjištění, že mezi politickým násilím a selhavším státem není pozitivní vztah, neboť zatímco v Iráku je, v porovnání se Somálskem, úroveň politického násilí dlouhodobě vysoká, míra státní nestability je naopak (dlouhodobě) vyšší

¹²⁵ V případě jedné ze dvou zkoumaných proměnných – *Failed State Indexu* – jsou data jen za krátké časové období, neboť index je zaznamenáván teprve od roku 2005. V dlouhodobém horizontu by tak zjištění mohlo mít jiný výsledek.

v Somálsku než v Iráku. Hlavním problémem je to, že se obě proměnné navzájem podmiňují: výskyt politického násilí podporuje státní selhávání, a naopak existence selhání státu přispívá výskytu politického násilí. Z toho plyne, že kde je jedno, objevuje se i druhé, a naopak. Avšak nemůžeme říct, že pokud roste jedno, roste i druhé, a naopak. To znamená, že v jejich vzájemném vztahu není žádný vzorec, a tudíž jej nemůžeme zobecnit.

4.4. Závěrečná zjištění

Následující podkapitola je věnována závěrečným zjištěním a pokouší se odpovědět na otázky stanové v úvodní kapitole. Jaký je přínos konceptu *failed state* při vysvětlování vztahu mezi politickým násilím a selháním státu? Jaká je jeho analytická hodnota, která bývá některými autory zpochybňována?

Nejprve se podívejme se na přínos konceptu *failed state* při vysvětlování v této práci zkoumaného vztahu mezi politickým násilím a selhavším státem. Zařazení státu do kategorie selhavajících, selhavších či zhroucených států nijak nepřispívá vysvětlení vztahu stavu státního selhání a výskytu politického násilí na jeho území. Výskyt násilí na území selhavšího státu je naopak jednou z hlavních charakteristik tohoto konceptu, a proto koncept nemůže vysvětlovat jejich vzájemný vztah. Odpověď na otázku, proč dochází k selhání státních struktur a proč se v dané zemi objevuje politické násilí, je vždy nutné hledat v kulturním, historickém a politickém kontextu. Na základě srovnání dvou zemí reprezentující odlišné světové regiony, Iráku (Blízký východ) a Somálska (Africký roh), můžeme vidět, že jak příčiny selhání či dokonce zhroucení státu, tak příčiny projevů politického násilí, ačkoli si můžou být na první pohled podobné, jsou odlišného charakteru. Vztah, který se tak na první pohled zdá zřejmý, nemá žádný široce platný vzorec, a není možné jej zobecnovat. Na přínosnost konceptu je možné se podívat ještě z kritického úhlu, a to tak, že označení státu jako *failed state* může ve skutečnosti přispět ke zhoršení situace, neboť jakmile je jednou takto stát označen, společenství ostatních států k němu začne jinak přistupovat.

Analytická hodnota konceptu *failed state* však může spočívat v identifikaci problému – selhávání státních struktur – a včasnému varování, případně navrnutí

nástrojů, které by jej pomohly řešit. Jeho analytickou hodnotu však snižuje určitý prvek normativity, který obsahuje, neboť označení *failed state* dnes znamená bezpečnostní hrozbu a to dále odráží něco „špatného“.

ZÁVĚR

Selhávající či selhavší státy jsou dnes považovány za jednu z hlavních bezpečnostních hrozeb mezinárodnímu společenství. Zároveň však představují vnitřní hrozbu, tj. pro své obyvatelstvo. Selhavší stát je charakteristický projevy politického násilí na svém území a jeho základní definicí je, že takový stát již není schopný poskytovat politická dobra, mezi nimiž je nejvyšším politickým dobrem bezpečnost. V důsledku toho ztrácí v očích svých občanů legitimitu a ti se pak obrací na jiná mocenská centra, která nahrazují základní funkce státu jako je např. právě zajištění minimální bezpečnosti.

Na základě případové studie Somálska a poté na případové studii Iráku jsme si ukázali, že oba tyto státy naplňují naši definici selhání státu. V případě Somálska se pak jedná o extrémní verzi tohoto selhání – totální kolaps státních struktur. V obou státech rovněž dochází k značnému politickému násilí, které dlouhodobě dosahuje úrovně odpovídající celospolečenskému teroru.

Za hlavní příčiny selhání státu v Somálsku byly identifikovány klanová struktura somálské společnosti, vláda Siadda Barreho s prvky „afrického“ modelu vládnutí jako vnitřní faktory, a dekolonizace a studená válka jako vnější faktory. V případě Iráku byly za hlavní příčiny určeny způsob vzniku iráckého státu, vláda Saddáma Husajna a kurdská opozice jako vnitřní faktory, a americká invaze v roce 2003 jako vnější faktor.

Ze srovnání Iráku a Somálska jsme zjistili, že mají několik společných rysů. Zaprvé, oba státy vznikly jako umělé konstrukty. Zadruhé, oba státy mají zkušenost s vojenskými převraty a diktaturou. Zatřetí, v obou zemích došlo k mezinárodní intervenci. A začtvrté, obě země někdy byly označeny za bezpečnostní hrozbu mezinárodnímu společenství.

Z jejich porovnání v otázkách selhání státu a výskytu politického násilí na jejich území jsme došli k zjištění, že zatímco míra státní nestability je dlouhodobě vyšší v Somálsku, úroveň politického násilí je naopak dlouhodobě vyšší v Iráku. Toto zjištění nás vedlo k závěru, že zde neexistuje pozitivní korelace mezi selháním státu a politickým násilím, neboť se nenaplnil předpoklad, že čím vyšší míra státního selhání, tím vyšší úroveň politického násilí.

Bakalářská práce se věnovala vztahu mezi selháním státu a politickým násilím na jeho území. Tento vztah byl ilustrován na případě Iráku a Somálska a poté na jejich srovnání. Hlavním cílem bylo objasnění přínosu konceptu *failed state* při vysvětlování tohoto vztahu a prozkoumání jeho analytické hodnoty. Na základě výsledků komparativní případové studie Iráku a Somálska jsme došli k závěru, že daný koncept není při vysvětlování vztahu mezi selháním státu a politickým násilím nijak přínosný, neboť selhání státu a politické násilí se vzájemně podmiňují a nemůžou se tak vysvětlovat. Hlavní problém můžeme vidět v tom, že pojmy „*failed state*“ a „politické násilí“ se překrývají, tj. koncept *failed state* obsahuje předpoklad výskytu politického násilí na území selhavšího státu. Analytická hodnota konceptu *failed state* je v jeho zachycení a popisu fenoménu selhávajících a selhavších států, nikoli však ve vysvětlování procesů, ke kterým uvnitř takových států dochází, především politického násilí na území daného státu.

Bibliografie

Monografie

KALDOR, M.: *New and old wars*. Cambridge: Polity, 2006.

MENKHAUS, K.: *Somalia. State Collapse and the Threat of Terrorism*. Oxford: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies, 2004.

ROTBURG, R. I. (ed.): *When states fail. Causes and consequences*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

SORENSEN, G.: *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál, 2005. (Cabada, L.)

TILLY, CH.: *Politika kolektivního násilí*. Praha: SLON, 2006.

WAISOVÁ, Š. (ed.): *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

Kapitoly v knihách a příspěvky ve sbornících

ADAM, H. M.: Somalia. A Terrible Beauty Being Born? In ZARTMAN, W. I. (ed.): *Collapsed States. The Desintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Lynne Reinner Publishers, 1995. s. 69-90.

CLARKE, W. S., GOSENDE, R.: Somalia. Can a Collapsed State Reconstitute Itself? In ROTBERG, R. I. (ed.): *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Brookings Institution Press, 2003. s. 129-159.

HLAVÁČEK, P.: Rozpad a budování státu. Případová studie Iráku. In WAISOVÁ, Š. *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

JIHLAVEC, J.: Taxonomie slabé státnosti. In WAISOVÁ, Š. *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Aleš Čenek, 2007.

KALDOR, M.: The 'New war' in Iraq. In KALDOR, M. *New & old wars*. Stanford University Press, 2007. s. 150-177.

WAISOVÁ, Š.: Jedna velikost nesedí všem. K čemu vede aplikace neoliberálního konceptu vládnutí ve slabých státech? In WAISOVÁ, Š. *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Aleš Čenek, 2007a.

WAISOVÁ, Š.: Úvod. Rozpadlé a rozpadající se státy jako vývojová větev státnosti. In WAISOVÁ, Š. *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Aleš Čenek, 2007b.

ZARTMAN, W. I.: Introduction. Posing the problem of state collapse. In ZARTMAN, W. I. (ed.): *Collapsed States : the Desintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Lynne Reinner Publishers, 1995. s. 1-12.

Články, studie

BYMAN, D. Let Iraq Collapse, *The National Interest-Fall*, 1996.

DODGE, T.: Iraq. The Contradictions of exogenous state-building in historical perspective, *Third World Quarterly*, Vol. 27 (2006), No. 1. s. 187-200.

DODGE, T.: Iraqi Transitions. From regime change to state collapse, *Third World Quarterly*, Vol. 26 (2005), No. 4-5. s. 705-721.

DODGE, T.: State collapse and then civil war. The causes of US failure in Iraq, *Survival*, Vol. 49 (2007), No. 1. s. 85-106.

GOMBÁR, E.: Irák. Od svržení monarchie po Saddámovu diktaturu, *Mezinárodní politika* (2003), No. 2. s. 4-5.

GROS, J-G.: Towards a taxonomy of failed states in the New World Order, *Third World Quarterly*, Vol. 17 (1996), No. 3. s. 455-471.

LE SAGE, A.: Prospects for Al Itihad and Islamist Radicalism in Somalia, *Review of African Political Economy*, Vol. 27 (2001), No. 89.

LULING, V.: Come back Somalia? Questioning a collapsed state, *Third World Quarterly*, Vol. 18 (1997), No. 2. s. 287-302.

MAULE, T.: Západní koncept státu a konflikt v Somálsku, *Mezinárodní politika* (2010), No. 11. s. 32-35.

MENKHAUS, K.: Governance without Government in Somalia, *International Security*, Vol. 31 (2007), No. 3. s. 74-106.

NEWMAN, E.: Failed states and International Order, *Contemporary Security Policy*, Vol. 30 (2009), No. 3. s. 421-443.

RADĚJ, T.: Somálsko. Občanská válka a kolaps státu, *Mezinárodní politika* (2004), No. 5. s. 8-10.

ROTBURG, R. I.: The New Nature of Nation-State Failure, *The Washington Quarterly*, Vol. 25 (2002), No. 3. s. 85-96.

ŠMÍD, T., VAŘURA, V.: Teoretické vymezení a konceptualizace fenoménu slabých a selhávajících států, *Mezinárodní vztahy* (2009), No. 2. s. 44-64.

Internetové zdroje

CIA The World Factbook URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

Conflict Barometr URL: <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/>

BAKER, P.: Iraq as a Failed State (1-10). *Fund for Peace* URL: <http://www.fundforpeace.org/global/?q=library-archive#iraq>

Iraq Body Count URL: <http://www.iraqbodycount.org/>

LEWIS, M. Historical Setting. *The Library of Congress: A Country Study: Iraq* URL: <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html#top>

Political Terror Scale URL: <http://www.politicalterrorscale.org/index.php>

POWELL, B.: Somalia. Failed State, Economic Success. *Freeman online* [online]. 1. 4. 2009 URL: <http://www.thefreemanonline.org/featured/somalia-failed-state-economic-success/>

SIPRI Database URL: <http://www.sipri.org/>

The Failed State Index 2011. *Fund for Peace* URL: http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=140

UCDP Database URL: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/database/>